

**MASARYKOVA UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Bakalářská diplomová práce

MASARYKOVA UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav Českého jazyka a literatury
Kabinet informačních studií a knihovnictví

Iva Michálková

**Sekundární digital divide:
od vlastnictví k dovednostem**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Iva Zadražilová

2015

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

.....

Iva Michálková

Ráda bych poděkovala vedoucí práce PhDr. Ivě Zadražilové za vedení diplomové práce a cenné připomínky při mém zpracování.

Bibliografický záznam:

MICHÁLKOVÁ, Iva. *Sekundární digital divide: Od vlastnictví k dovednostem*. Brno, 2015. 56 s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Katedra informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce PhDr. Iva Zadražilová.

Anotace

Tato bakalářská práce se zaměřuje na problém sekundární digital divide. Práce je pojata teoreticky a jejím cílem je snaha o komplexní zobrazení problematiky s ohledem na historický vývoj i současnost. Úvod je věnován teoriím informační společnosti, na kterou navazuje pojednání o informační a počítačové gramotnosti. Následuje část věnovaná historii digital divide s vysvětlením toho, jakým způsobem se původní koncept primárního digital divide posunul k současnému vnímání tohoto problému: k sekundárnímu digital divide. Práce se zde opírá především o koncepty Jana van Dijka a Neila Selwyna s přihlédnutím k teorii kapitálu od Bourdieua. V práci jsou nastíněny i metody měření digital divide pomocí kompozitních indexů. Důležitou součástí práce je především popsání současných trendů v oblasti překonávání sekundární digitální propasti a v jejím závěru zmapování současného stavu digital divide v České republice.

Annotation

This thesis is focused on the problem of the secondary digital divide. This work is conceived theoretically and it is aimed at complex representation the issue with regard to the historical development and present. The introduction is devoted to theories of the information society, which is followed by discussion of information and computer literacy. The following is part of the history of digital divide with an explanation of how the original concept of the primary digital divide has moved to the current perception of the issue: the secondary digital divide. Working is mainly based on the concepts of Jan van Dijk and Neil Selwyn with regard to the theory of capital from Bourdieu. The work outlines the methods of measuring the digital divide through composite indexes. An important part of the work is to describe current trends in overcoming the secondary digital divide and in conclusion mapping the current status of digital divide in the Czech Republic.

Klíčová slova

Digitální propast, digitální nerovnost, informační společnost, informační gramotnost, počítačová gramotnost, digitální gramotnost, e-inkluzie

Key words

Digital divide, digital inequality, information society, information literacy, computer literacy, digital literacy, e-inclusion

OBSAH

Úvod	6
1 Informační společnost	7
2 Gramotnost v informační společnosti.....	10
2.1 Informační gramotnost	10
2.2 Počítačová gramotnost	12
3 Digital divide.....	14
3.1 Teoretické vymezení	14
3.2 Historický vývoj	14
4 Sekundární digital divide.....	16
4.1 Vztah mezi digital divide a kapitálem	17
4.2 Čtyři úrovně přístupu podle van Dijka.....	18
4.3 Další přístupy k sekundární digital divide.....	21
5 Metodiky měření digital divide	23
5.1 Digital Access Index – DAI	24
5.2 Infostate index	25
5.3 ICT opportunity index – ICT-OI	26
5.4 Digital opportunity index - DOI.....	26
5.5 ICT development index – IDI.....	26
6 Současné trendy v překonávání digital divide.....	28
6.1 Překonávání Digital divide	28
6.2 Zahraniční projekty.....	30
6.3 Projekty v České republice	31
7 Digital divide v České republice	33
8 Závěr.....	40
9 Seznam grafů, obrázků a tabulek.....	42
10 Použité informační zdroje.....	43
11 Příloha	48

ÚVOD

Důvod, proč jsem si ke zpracování své bakalářské práce vybrala téma Sekundární digital divide: od vlastnictví k dovednostem je jednak zájem o vliv technologií v životě společnosti, ale také osobní zkušenosti s lidmi, kteří mě obklopují. Téma digital divide bylo zpracováno v mnoha podobách a s přihlédnutím k mnoha přístupům. Nahlíží se na něj z pohledu studentů vysokých škol, dětí na základních školách, z pohledu seniorů v pečovatelských domovech nebo sociálně vyloučené mládeže. Tohle všechno jsou případy lidí, kteří do světa technologií vstupují s nějakým hendikepem a v zájmu státu je, jim tento vstup ulehčit. Sociálně znevýhodnění jedinci mají problém již se samotným přístupem k médiu, ostatní bojují spíše s motivací nebo vlastními mentálními bariérami. Osobně mě občas zarazí fakt, že problém s efektivním využitím informačních technologií ke svému prospěchu, mají i lidé, kteří žádným hendikepem netrpí: nejsou sociálně slabí, nejsou nevzdělání, k technologii mají přístup ze svých domovů a jsou to lidé, kteří by měli patřit k tzv. Net generation. Jenomže z nějakého důvodu problém mají a mě v souvislosti s tímto tématem napadá, jak jsou na tom další občané České republiky případně občané dalších států především v Evropě? Je nějaká šance, že se podaří překlenout bariéry v používání informačních a komunikačních technologií? A jakými způsoby lze překonat digitální propast?

Cílem této práce je nejen se pokusit odpovědět na výše položené otázky, ale také zjistit, co vůbec je digitální propast a co vedlo k jejímu vzniku. Na úvod se budu věnovat širší perspektivě problému, který začíná u konceptu informační společnosti (kapitola 1). Na tu pak naváže kapitola 2, věnující se stručně gramotnostem potřebným pro úspěšné začlenění do informační společnosti a to s důrazem na informační a počítačovou gramotnost. Poté přejdu na obecné definování digital divide následované popisem historického vývoje (kapitola 3), kde hraje důležitou roli přechod od původního konceptu po dnešní vnímání digitální propasti jako sekundární. Té se budu podrobně věnovat v kapitole 4. Kapitola 5 bude věnována nastínění některých metodik měření digital divide. Poté se věnuji překonávání propasti v současné době a projektům, které si kladou za cíl pomoci hendikepovaným skupinám obyvatel (kapitola 6) a na konec je uveden výzkum pojednávající o situaci v České republice (kapitola 7).

1 INFORMAČNÍ SPOLEČNOST

Tuto práci, která pojednává o digitální propasti a nerovnosti, bych na úvod začala od nejjobecnějšího pojetí, které tyto nerovnosti ve společnosti předznamenávají. Je důležité si na začátek určit rámec, do kterého daný problém spadá a jaká je povaha společnosti, kde vzniká problém s digitální propastí.

Soudobá společnost, ve které žijeme, má podle odborníků mnohá označení a podrobněji se tomuto tématu věnuje Petrušek (2006), který současnou společnost označuje termíny jako aktivní, ekonomická, postindustriální, komerční, masová, společnost prožitku, stárnoucí společnost, technokratická společnost a mnoho dalších. Je zcela evidentní, že není snadné současnou společnost jednoznačně pojmenovat a popsat, ale z perspektivy této práce je asi nejadekvátnější označení *informační společnost*.

Nejobecněji lze pojem informační společnost definovat následovně:

„Společnost založená na integraci informačních a komunikačních technologií do všech oblastí společenského života v takové míře, že zásadně mění společenské vztahy a procesy. Nárůst informačních zdrojů a komunikačních toků vzrůstá do té míry, že ho nelze zvládat dosavadními informačními a komunikačními technologiemi.“ (Jonák, 2003)

Odborníci, kteří se informační společností zabývají, se zpravidla dělí do dvou hlavních proudů. Jedna skupina tvrdí, že se jedná nový druh společnosti, ale druhá strana ji považuje pouze za jednu z vývojových fází, protože se nedá jednoznačně říct, že současná společnost je tou první, která funguje na základě přenosu informací (Webster, 2014). Jak je ale popsáno v uvedené definici, jedná se spíše o společnost, která se vyrovnává s přemírou informací pomocí informačních a komunikačních technologií (ICT).

Petrušek (2006) zmiňuje dvě vývojové linie, kdy jedna z nich popisuje japonský trend a druhá evropský. V japonském prostředí má pojem informační rozměr sociální změny, ke které došlo, zatímco v Evropě je akcentován spíše element znalostní (*knowledge society*). Mezi přední Japonské představitele patří Yoneji Masuda, který popisuje jakousi *tichou revoluci*, kterou způsobují informační technologie svým pronikáním do života společnosti a zásadně tím proměňují způsob duševní práce, která se automatizuje, vytváří se nové formy vědění, vznikají nové socioekonomické systémy a očekává se vyšší občanská participace.

Teorie informační společnosti dále přichází s podstatným zjištěním, že informace jako zdroj je potenciaálně nevyčerpatelná, čímž se výrazně liší od tradičních výrobních faktorů. Zároveň se však nově stává obchodovatelnou entitou.

Alvin a Heidi Tofflerovi (2001) hovoří o tak zvané *třetí vlně*, která se podle nich datuje kolem roku 1955, kdy ve Spojených státech byl zaznamenán převažující počet bílých límečků a zaměstnanců služeb nad dělnickými modrými límečky. S touto dobou je spojen také rozmach počítačů, civilních letů tryskovými letadly, antikoncepčních pilulek a dalších inovací. Třetí vlna se poté rozšířila do většiny průmyslových zemí a tyto země dnes poskytují informace a inovace, management, kulturu, rozvinutou techniku, software, vzdělání, lékařskou péči nebo finanční servis jako svůj hlavní vývozní artikl celému zbytku světa.

Jedním z hlavních znaků doby je *demasifikace*, kdy masová výroba je na ústupu a do popředí se dostávají služby a produkty vyráběné v menších nákladech, a které jsou vysoce přizpůsobené zákazníkovi. Nové informační technologie totiž umožňují radikální snížení nákladů za rozmanitost, nové poznatky zase vedou ke vzniku nových materiálů a inovativních produktů. Primárním výrobním faktorem již není půda, práce, suroviny a kapitál, ale poznání, které je chápáno jako nevyčerpatelné. Úspěšnost firem se dnes řídí „*jejich schopností strategickým a operativním způsobem získávat, generovat, distribuovat a aplikovat poznatky.*“ (Toffler, 2001)

S tím souvisí i měnící se povaha lidské práce, kdy požadavky na dovednosti strmě rostou a lidé se musí flexibilně přizpůsobovat zrychlujícímu se pokroku a narůstajícímu množství nových poznatků. Proto i nalézt správného zaměstnance s odpovídajícími dovednostmi se stává obtížnější a nákladnější.

Implementace nových technologií mění zásadně také povahu interpersonální komunikace, dochází k prohlubování generační propasti, kdy tak zvaná *Net Generation* nebo také *digitální domorodci* je obklopena digitálními médii a virtuálním prostředím již od narození a mají mnohdy v této oblasti větší znalosti, než jejich rodiče spadající do generace zvané *digitální imigranti* (Ballano, 2014).

Internet je součástí života společnosti a průmysl informačních technologií neustále dodává kvantum nových přístrojů a aplikací. Do budoucna se očekává, že třídní společnosti si budou vzdáleny více, než tomu kdy bylo v minulosti:

„*V informační společnosti „ti nahore“ budou dostatečně materiálně saturováni a jejich motivy budou „postmateriální“, jejich úsilí bude orientováno k seberealizaci..., zatímco*

„ti dole“ budou nadále v zajetí materiální motivace a jejich přístup k „nejdemokratičtějšímu prostředku výkonu moci“ bude limitován jejich intelektuálními dispozicemi, jejich vzděláním a jejich způsobilostí ovládnout nové informační technologie – pasivně nebo aktivně.“ (Petrušek, 2006)

V tomto případě je „nejdemokratičtějším prostředkem výkonu moci“ právě informace, kdy její nedostatek, či nepochopení způsobuje vyloučení. Proto je primárním cílem všech rozvinutých zemí vytvořit informační společnost a stalo se to součástí mnoha vládních programů. Dějiny vládních iniciativ v oblasti informační společnosti se počaly roku 1975 v Norově-Mincově zprávě francouzské vlády, která rozšířila tradiční chápání telekomunikací i na otázky národní technologické suverenity a vytyčila vládní iniciativy včetně *elektronického občanství*. (Zlatuška, 1998)

V roce 1983 proběhl v Japonsku plán *Teletopie*, který si kladl za cíl zajistit komunikační a informační služby na vysoké úrovni napříč regionálními městy.

Roku 1987 byla Evropskou komisí vydána „*Zelená zpráva o rozvoji společného trhu pro telekomunikační služby a zařízení*“ a roku 1994 je sestavena Rada informační společnosti, která sestavuje tak zvaný *Akční plán*, který má evropskou politiku nasměrovat k informační společnosti (Zlatuška, 1998).

Příležitosti, které s sebou informační společnost v současnosti přináší, jsou:

- Jednotný digitální trh pro Evropskou unii, který má zajistit lepší přístup k on-line službám a zboží jak pro spotřebitele, tak obchodníky napříč Evropou.
- Podpora inovací, podnikání na webu a digitálních dovedností.
- Otevřený internet: týká se právních a politických výzev k ochraně otevřeného internetu a zajištění jeho přístupu po celém světě. Vychází z amerického Open Internet Order vydaného Federální komisí pro komunikace - FCC (Joint Statement for the 2015 EU-US Information Society Dialogue, 2015).
- Ekonomika dat zdůrazňující důležitost velkého objemu dat včetně kooperace na jejich výzkumu a spolu s tím i důležitost ochrany soukromí a dalších hodnot. Big Data, Internet věcí a Cloud Computing jsou Evropskou unií i Spojenými státy vnímány jako hnací motor pro hospodářský rozvoj a společenskou transformaci. Unie se v této oblasti zavázala k podpoře rozvíjení účinných technologií, základní infrastruktury a dovedností zejména ve prospěch malých a středních firem. Dále ke sdílení, využívání a rozvíjení svých veřejných zdrojů dat a datové infrastruktury pro výzkum. S tím souvisí i urychlení digitalizace veřejné správy a služeb pro zvýšení jejich účinnosti a

využití veřejných zakázek, které by přinesly výsledky datových technologií na trh (Towards a thriving data-driven economy, 2015).

Je zcela evidentní, že plně rozvinutá informační společnost by přinesla do života občanů mnohé benefity, ale s tímto souvisí problém nevyváženého rozdělení společnosti na informačně chudé a bohaté. Je důležité se zasadit o postupné pronikání informačních technologií do domácností a především dbát na motivaci, osvětu a zdůraznění potřeby neustálého sebevzdělávání v oblastech počítačové a informační gramotnosti, které jsou nezbytné pro bezproblémové začlenění do informační společnosti a participace na jejím vytváření a řízení.

2 GRAMOTNOST V INFORMAČNÍ SPOLEČNOSTI

Nezbytná gramotnost pro 21. století obsahuje sadu komplexních znalostí, které jedinci umožňují se adaptovat v této flexibilně se rozvíjející době. Kromě základních znalostí, jako je čtení a psaní, dle Evropského Referenčního rámce (2007), se jedná o schopnost komunikace v mateřském a cizím jazyce, které čtení a psaní obsahují, jsou pilířem k dalším, jako jsou matematická schopnost, schopnost učit se, sociální a občanské schopnosti a další. Tyto schopnosti jsou považovány se za základy gramotností důležitých pro „přežití“ v informačním věku. Lze také jmenovat počítačovou gramotnost, mediální gramotnost, distanční vzdělávání a e-learning nebo informační gramotnost. Kopecký (2011) se zmiňuje také o gramotnosti kulturní, politické, sociální a ekonomické, které považuje za pilíře občanské angažovanosti.

Podrobněji bych se chtěla věnovat pouze dvěma druhům gramotnosti a to informační a počítačové, protože jejich pochopení je pro moji práci asi nejzásadnější, i když se tohle nedá tvrdit jednoznačně vzhledem k tomu, že se jednotlivé přístupy ke gramotnosti navzájem ovlivňují a doplňují a znalost všech teprve vytváří z jedince gramotnou osobnost.

2.1 INFORMAČNÍ GRAMOTNOST

Koncept informační gramotnosti není dílo čistě jednoho autora a nedá se ani jednoznačně definovat, co přesně informační gramotnost znamená. Spíše než samostatnou myšlenku

představuje konvergenci různých myšlenek napříč obory a oblastmi výzkumu. Pravděpodobně nejpoužívanější definice je z roku 1989 ve zprávě *Komise pro informační gramotnost* (součást American Library Association)¹:

„Informačně gramotní lidé se naučili, jak se učit. Vědí, jak se učit, protože vědí, jak jsou znalosti pořádány, jak je možné informace vyhledat a využít je tak, aby se z nich mohli učit i ostatní. Jsou to lidé připravení pro celoživotní vzdělávání, protože mohou vždy najít informace potřebné k určitému rozhodnutí či k vyřešení daného úkolu.“ (Dombrovská, 2004)

Za průkopníka je považován Paul Zurkowski, tehdejší president Asociace pro informační průmysl², který v roce 1974 (Dombrovská, 2004) navrhl cíl dosažení informační gramotnosti ve Spojených státech do konce daného desetiletí a poprvé použil termín informační gramotnost. Tvrdí, že:

„Osoby, vyškolené k využívání informačních zdrojů ke své práci, lze nazvat jako informačně gramotné. Naučili se techniky a dovednosti pro využití široké škály informačních nástrojů, stejně tak jako využívat primární zdroje k řešení svých problémů...“ (Behrens, 1994).

Důležité bylo i přehodnocení přístupu ke vzdělávání a učení se, které se započalo reformním hnutím již v 60. letech 20. století a trvá doposud. Podstatnou myšlenkou tohoto směru je větší důraz na kritické myšlení a zdokonalování schopnosti se celoživotně učit, než pouze memorovat fakta a údaje.

Všechny nové druhy gramotnosti odráží potřeby v životě jedince 21. století, kde sehrála důležitou roli počítačová revoluce spolu s příchodem internetu a mnoha dalších technologií jako jsou ty bezdrátové, mobilní a multimediální. S tím vším následně souvisí i změna formy výuky, kdy je již několik let patrná snaha o implementaci e-learningu do vzdělávání, který již není výsadou pouze distanční formy, ale používá se často jako doplněk formy prezenční.

¹ Viz <http://www.ala.org/acrl/nili/ilit1st.html>

² IIA – Information Industry Association

Ačkoliv neexistuje jednoznačná definice informační gramotnosti, tak se dá hovořit o tak zvaném „*životním cyklu informační gramotnosti*“ (Horton, 2008), který zahrnuje jedenáct etap a je i s obměnami snadno aplikovatelný na všemožné teorie IG.

První etapa: Uvědomění si potřeby, nebo problému, k jehož uspokojivému vyřešení je potřeba nějaká informace.

Druhá etapa: Vědět, jak přesně určit a definovat informační potřebu k uspokojení požadavku, vyřešení problému nebo k rozhodnutí.

Třetí etapa: Vědět, jak zjistit, zda požadované informace existují nebo ne. Pokud neexistují, tak vědět, jak je vytvořit nebo nechat vytvořit (často označováno jako „vytváření nových informací“).

Čtvrtá etapa: Vědět, jak nalézt potřebné informace, pokud bylo zjištěno, že opravdu existují.

Pátá etapa: Vědět, jak vytvořit, nebo nechat vytvořit dostupné informace, které jsou potřeba.

Šestá etapa: Plně pochopit nalezené informace a v případě nepochopení vědět, kam se obrátit pro pomoc.

Sedmá etapa: Umět organizovat, analyzovat, interpretovat a vyhodnocovat informace včetně spolehlivosti zdrojů.

Osmá etapa: Vědět, jak sdělit a prezentovat informace ostatním ve vhodné formě a přes vhodné médium.

Devátá etapa: Umět využít informace k vyřešení problému, učinění rozhodnutí, nebo uspokojení potřeby.

Desátá etapa: Vědět, jak zachovat, ukládat, zaznamenat a archivovat informace pro budoucí použití.

Jedenáctá etapa: Vědět, jak naložit s informacemi, které již nejsou potřebné a zabezpečit informace, které by měly být chráněny (Horton, 2008).

2.2 POČÍTAČOVÁ GRAMOTNOST

Tento druh gramotnosti prakticky spadá pod informační gramotnost, protože proces vyhledávání informací je dnes neodmyslitelně spjat právě s využíváním informačních technologií, které by měly sloužit k získávání, hodnocení, ukládání, vytváření a sdílení informací a s tím související komunikací prostřednictvím internetu. Ne každý ale využívá rozmanitý potenciál, který s sebou technologie přinášejí a podstatu jejich využívání nachází

především ve sdílení příspěvků na sociálních sítích. Aby se dalo o jedinci říct, že je počítačově gramotný, tak je nutné, aby disponoval pokročilou znalostí základních počítačových aplikací, jako jsou například textové editory, tabulkové procesory, databáze, systémy ukládání a správy informací a také mít povědomí o příležitostech a hrozbách, které s sebou využívání internetu přináší. Každý by měl mít schopnost využívat efektivně tyto technologie nejen ve svém osobním životě, ale také ke své práci, vzdělávání a aktivní participaci ve veřejném životě. Stejně jako u informační gramotnosti i zde platí, že je potřeba přistupovat kriticky ke všem přístupným informačním zdrojům a autorům těchto informací. V neposlední řadě je také důležité dbát na etické a právní zásady při interakci v online prostředí (Evropská společnost, 2007).

Počítačová gramotnost se dělí do třech kategorií:

1. Hardwarová gramotnost

- ✓ Zahrnuje souhrn základních operací, které je potřeba znát k ovládnutí počítače. Tedy jak používat myš, klávesnici, rozlišit funkce tiskárny, scanneru a dalšího periferního zařízení.

2. Softwarová gramotnost

- ✓ Odkazuje na tak zvaný „neviditelný“ soubor univerzálních postupů a pokynů, které počítač vyžaduje, aby mohl správně plnit svou funkci. Sem patří už zmíněné používání textových a tabulkových procesorů, software pro tvorbu a publikaci prezentací a software poskytovatele informačních služeb pro používání internetu, pod které spadá vyhledávání a odesílání a přijímání e-mailových zpráv.

3. Aplikační gramotnost

- ✓ Jsou to znalosti a dovednosti potřebné k efektivnímu využívání účelových softwarových balíčků. Jedná se především o specifický komerční software, který pomáhá firmám řídit své finance, personál, vybavení a zásoby, prostory pro jejich práci, výrobní plány, pracovní toky, systémy zpracování objednávek, zprávy o prodeji a mnohé další.

3 DIGITAL DIVIDE

3.1 TEORETICKÉ VYMEZENÍ

„Digitální propast je jedním z nejvíce diskutovaných fenoménů naší doby. Je také jedním z nejvíce nejasných a matoucích.“³(Warschauer, 2001)

Jako digital divide⁴ je označována ekonomická a sociální nerovnost různých kategorií osob vyskytujících se v dané společnosti a v jejich přístupu, používání a znalostech souvisejících s informačními a komunikačními technologiemi. Tyto nerovnosti se mohou vyskytnout mezi jednotlivci, domácnostmi, podniky, nebo v zeměpisných oblastech, obvykle na různých socio-ekonomických úrovních nebo jiných demografických ukazatelích jako je věk, vzdělání, pohlaví a další. Předěl mezi jednotlivými zeměmi se označuje jako globální digitální propast a zkoumá tuto technologickou propast mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi (Celbová, 2003).

V dřívějších pracích termín *přístup* odkazuje na to, zda má osoba prostředky pro připojení k internetu, ale později je tento termín používán spíše jako synonymum pro *použití*. DiMaggio (2001) považuje toto označení za nepřesné z důvodu, že mnoho studií, které měřily přístup a rozsah užívání internetu, zjistilo, že je více lidí, kteří mají přístup k internetu, než těch, kteří jej skutečně používají.

3.2 HISTORICKÝ VÝVOJ

Historicky se pojem digital divide začal vyvíjet již od 80. let, kdy ve vyspělých zemích začala probíhat restrukturalizace společnosti a v souvislosti s tím se hovořilo o *informačním základu*, který úzce souvisí s výše popsáním pojmem informační společnosti. I v Československu se na tyto trendy začíná upozorňovat v odborných publikacích již před rokem 1989. Od první poloviny 90. let se již stává běžným pojem *digitální ekonomika* a s ním i související *digitální rozdělení* (digital divide). Svět se v té době již nedělí na sever a jih, východ a západ, ale na:

³ Vlastní překlad: „The ‘digital divide’ is one of the most discussed social phenomena of our era. It is also one of the most unclear and confusing.“

⁴ Tento termín budu dále používat střídavě s českým ekvivalentem „digitální propast“

- ✓ Společnost nebo lidé, kteří mají přístup k informacím a
- ✓ Společnost nebo lidé, kteří nemají efektivní přístup k informacím (Papík, 2011)

Podle Pippy Norris (2001) lze za významný z hlediska historie digitální propasti považovat rok 1989. V tom roce byl vyvinut koncept World Wide Webu a spolu s ním také hypertextový jazyk pro globální sdílení informací, který vytvořil a následně popularizoval Tim Barners Lee v CERNu. V roce 1991 přichází první klient pro sdílení materiálů na internetu. V té době je již 20 zemí připojeno k síti a to především v severní Americe a západní Evropě. Popularita tohoto média začala narůstat roku 1993, kdy NCSA⁵ vyvinul *Mosaic* – první grafický webový prohlížeč pro systém Unix a poté taky pro Microsoft Windows a Apple Macintosh. Web se v té době stal technicky natolik přístupný, že s jeho prohlížením by si poradilo i dítě. Masovost internetu zajistilo vyvinutí Netscape Navigatoru v roce 1994, který byl založen na stejné technologii jako Mosaic a byl distribuován zdarma. Microsoft odpověděl na tuto výzvu až o jedenáct měsíců později v srpnu roku 1995 svým prohlížečem Internet Explorer pro Windows 95. Mezi léty 1995 a 2001 vzrostl počet uživatelů internetu v Americe z 25 milionů na 83 milionů. V této době, kdy se internet stává masově používaným médiem, si poprvé začínají politici a sociální vědci dělat starosti s distribucí přístupu k internetu. Podle původních prognostik měl totiž World Wide Web zvýšit rovnost přístupu k informacím dramatickým poklesem nákladů na ně. Tato prvotní euforie po čase vyprchala, protože se brzy zpozorovalo, že u některých skupin lidí je vyšší pravděpodobnost používání ICT a internetu, než u jiných skupin (Peter, 2004).

Není zcela jasné, kdy a kde byl poprvé použit termín digital divide, ale pravděpodobně se jednalo o rok 1999 a dokument Národního úřadu pro telekomunikaci a informace⁶ s názvem „*Falling Through the Net: Defining the Digital Divide.*“⁷, který pojednává mimo jiné také o tom, v jaké míře obyvatelé Spojených států využívají telefonních linek, počítačů a internetu a jakým způsobem tyto nástroje používají.

Larry Irving, bývalý americký náměstek ministra obchodu pro telekomunikace a komunikace, zaměřující se na povědomí veřejnosti o mezerách v přístupu k informačním zdrojům a službám, mezi které spadají i nezbytné prostředky na nákup počítačového hardwaru a softwaru potřebného pro připojení k internetu a který se zabýval situací nízkopříjmových rodin a komunit (Reitz, 2013), uznává, že zachytil tento pojem již v roce 1995 v novinách LA Times díky novinářům Jonathanu Webberovi a Amy Harmon.

⁵ Celý název je National Center for Supercomputing Applications.

⁶ Originální název National Telecommunications and Information Administration (NTIA).

⁷ Přístupný zde: <http://www.ntia.doc.gov/report/1999/falling-through-net-defining-digital-divide>.

Původní význam digitální propasti byl vnímán jinak, než je tomu dnes: jednalo se spíše o názorovou propast mezi těmi, kteří přijímali technologie jako zdroj řešení světových problémů a těmi, kteří je dobrovolně odmítali jako nástroj pokroku a ničení (Gunkel, 2003). Pojem digitálního vyloučení se objevoval také v souvislosti s technologickými rozdíly mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi, pak byla debata zúžena na oblast technologických nerovností v rámci jednotlivých zemí. Už v roce 1990 došlo k zahájení hlavního proudu politické diskuze nad problematikou *informačně majetných a informačně chudých*⁸ a nejvíc populárním pojmem digital divide. Tato dichotomie mezi *have* a *have-nots* byla zdůrazněna řadou oficiálních statistik a akademických studií. Tyto studie informují o přístupu jednotlivých občanů k ICT a zdůrazňují přitom vliv aspektů jako je sociálně-ekonomický status, příjem, pohlaví, vzdělání, věk, etnikum a geografické zařazení. Z tohoto hlediska je velmi snadné označit ty, co přístup mají a ty, kteří jej nemají a zahájit vhodné kroky pro překonání digitální propasti (Selwyn, 2004).

V literatuře (Mancinelli, 2008) je možné se setkat s rozdělením digitální propasti na:

1. *Ranou digitální propast* rozdělující ty, kteří mají a nemají přístup k ICT.
2. *Primární digitální propast* zaměřující se na ty, kteří mají přístup, ale nejsou uživateli.
3. *Sekundární digitální propast* se soustředí na rozdíly v efektivitě použití ICT.

Také Atewell (2001) rozlišuje digital divide na *primární* a *sekundární*, kdy primární znamená pouze přístup k ICT a sekundární jejich využívání a způsob použití. A protože v této práci jde primárně o vývoj sekundárního digital divide do dnešního vnímání, budu se mu podrobně věnovat v další kapitole.

4 SEKUNDÁRNÍ DIGITAL DIVIDE

Počátek pojetí sekundární propasti se dá pozorovat na základě *teorie médií*, zahrnující především tradiční média jako je tisk, rozhlas nebo televize. Stejně jako internet, byla i tato média ve své počáteční fázi vývoje určena pouze pro obyvatele z vyšších vrstev a až posléze byla snadno finančně přístupná i dalším vrstvám obyvatel. Původní koncept digital divide počítá s podobným postupem také u internetu, jenomže mezi tradičními médii a internetem je značný rozdíl v tom, co požaduje od svého uživatele. Tradiční masová média

⁸ V originále jsou to pojmy *information haves* a *information have-nots*.

nevyžadují, na rozdíl od počítače a internetu, žádné speciální dovednosti a vědomosti. Internet naopak vyžaduje aktivitu a interakci od toho, kdo jej používá, a proto vytváří mezery mezi obyvateli, které není tak možné překonat pouze fyzickým přístupem (Deursen, 2014). To, co je dnes označováno za sekundární digitální propast, jde obvykle mnohem dál za pouhý fyzický přístup a existuje několik použitelných způsobů, jak sledovat a měřit stupeň tohoto předělu mezi těmi, kteří dokážou technologie efektivně využívat a mezi těmi, kteří tuto schopnost nemají.

„Sekundární digital divide akcentuje dovednostní přístup a reflektuje uvědomění, že pouhý přístup k ICT není dostačující, neboť jsou v současné době relativně dostupné. Problémem se v současné době stávají zejména dovednosti a jejich úroveň, které jsou k ovládnutí ICT potřeba.“ (Vondrová, 2013)

Dále se budu podrobněji zabývat několika přístupy uvádějící trochu rozdílné rozměry, jak lze nahlížet na proces překonávání digitální propasti.

4.1 VZTAH MEZI DIGITAL DIVIDE A KAPITÁLEM

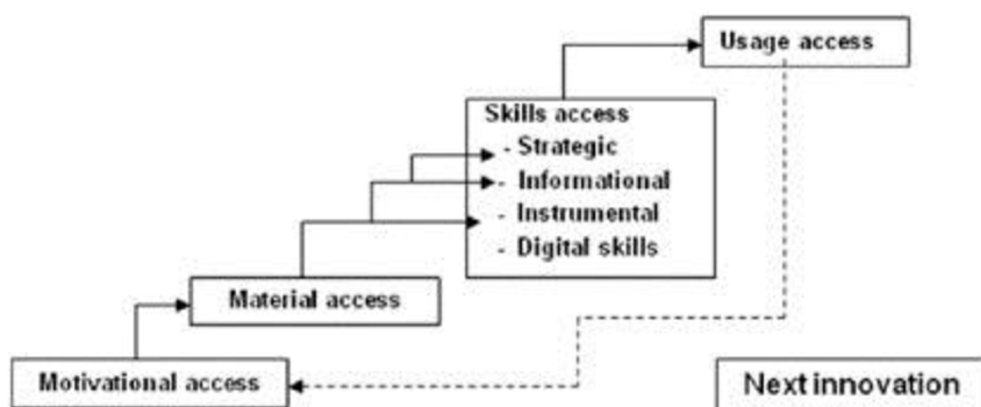
Digitální propast je považována za formu sociálního vyloučení, proto se v této souvislosti často zmiňuje Teorie kapitálů od Bourdieua. Schopnost jednotlivců nebo skupin efektivně využívat informační a komunikační technologie může být dána vlivem různých forem kapitálu. Asi nejvíce bezprostřední je forma *ekonomická*, protože materiální zdroje a ekonomická kapacita hrají ústřední roli v tom, zda lidé používají ICT a dále pak povahu a následné vzorce používání. Ale to, co jednotlivec všechno provádí s technologiemi je dáno také odpovídající úrovní *kulturního kapitálu*. Jak tvrdí Bourdieu (1986), tak kulturní kapitál označuje míru, do které je jedinec schopen vstřebat znalosti, nebo do jaké míry je socializován v dominantní kultuře. Kulturní kapitál tak může být *realizován* ve formě znalostí, *objektivizován* ve formě knih, obrazů, nástrojů a dalších artefaktů, a *institucionalizován* ve formě kvalifikace. Kulturní kapitál má pak vliv na to, jak úspěšný byl jedinec ve vzdělávacím procesu, což se dá snadno implementovat do informačního věku pomocí know-how a socializace. Úspěch zapojení mnoha lidí do ICT je dán také jejich *sociálním kapitálem*. Ten je souhrnem aktuálních či potenciálních zdrojů, které souvisí s udržováním trvalé sítě vztahů, tedy členství ve skupině, která poskytuje svým členům podporu. Zukalová (2010) také zmiňuje důležitou roli, jakou hraje sociální kapitál v procesu učení se dovednostmi s výpočetní technikou:

„Pouze nepatrné procento získalo počítačovou gramotnost díky formálnímu vzdělání. Nejvíce uživatelů se naučilo ovládat počítač vlastním studiem, metodou pokus – omyl či od známých. Jde o velmi důležité zjištění, základní kompetence pro život v informační společnosti není předávána formalizovaným vzděláním, ale je získávána neformální cestou.“

Velikost a povaha sociální sítě jednotlivce mu velmi často pomáhá rozvíjet a udržovat jeho znalosti v oblasti ICT. V případě technologií se může jednat o formy poradenství, které mají v dnešní době často virtuální formu, ale i face-to-face kontakt s lidmi je velmi podstatný pro jedince, aby své znalosti udržoval aktuální a také, aby jeho pronikání do dosud neznámých oblastí ICT, bylo pro něj snazší.

4.2 ČTYŘI ÚROVNĚ PŘÍSTUPU PODLE VAN DIJKA

Van Dijk pracuje se čtyřmi po sobě jdoucími úrovněmi přístupu k novým médiím nebo ICT a těmi jsou *motivace*, *materiální* nebo *fyzický přístup*, *dovednosti* a *používání*. Podle něj je přímou příčinou nerovného přístupu k digitálním technologiím distribuce velkého množství zdrojů a nemusí se jednat pouze o materiální zdroje, ale také o časové zdroje umožňující seznámení se s novou technologií, dále jsou to mentální, kulturní a sociální zdroje. Způsob, jakým jsou tyto zdroje distribuovány mezi lidmi, již předurčuje jejich nerovnoměrnost, která pak způsobuje rozdíly ve společnosti (Dijk, 2005).

Obrázek 1: Čtyřúrovňový model přístupu k ICT dle van Dijka⁹

Motivace – na téhle úrovni koná jedinec rozhodnutí, zda si obstará počítač a internetové připojení, zda se naučí potřebné dovednosti a zda začne používat příslušné aplikace. Jsou

⁹ LUPAČ, Petr a Jan SLÁDEK. The Deepening of the Digital Divide in the Czech Republic. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* [online]. 2008, roč. 2, č. 1 [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: <http://cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2008060203>

lidé, kterým motivace k používání počítačů chybí a důvodem může být jednoduše to, že nemají tyto technologie rádi, nebo se jich přímo bojí. A nakonec jsou tu ti, kteří nemají šanci nebo možnosti k pořízení počítače nebo internetu z materiálních či mentálních důvodů. Livingstone (2007), která se zabývala uživateli a neuživateli mezi dětmi a dospívajícími, rozdělila neuživatelé do čtyř skupin:

1. Ti, kteří měli přístup a přestali dobrovolně ICT používat
2. Ti, kteří přestali ICT používat z důvodu ztráty přístupu
3. Ti, kteří mají přístup, ale nikdy ICT nevyužívali (označuje jako *potencionální uživatele*)
4. Ti, kteří přístup nikdy neměli a ICT tedy nikdy nevyužívali (reálně *vyloučeni*)

Nedostatky v motivační úrovni mohou mít spoustu příčin a může to být otázka technických znalostí, finančních možností, životního stylu nebo sociálních vztahů, které mohou nebo taky nemusí sloužit jako motivátor k používání ICT. Jedinci si sami kolikrát neuvědomují potřebu technologií ve svém životě, dokud jim není jejich okolím podsunuta. Může se jednat například o požadavek zaměstnavatele, nebo pocit vyloučení ze společnosti, kterou jedinec sám cítí.

Fyzický a materiální přístup – v této fázi už má jedinec možnost fyzicky přistupovat k počítači a začít jej používat. Přístup může mít z domova, zaměstnání, školy, u své rodiny či přátel, nebo na dalších veřejných místech jako jsou knihovny. U tohoto druhu přístupu přetrvává mnoho sporů ve veřejném mínění či politice, protože spousta lidí považuje překonání fyzických bariér za vyřešení problému s digital divide. Van Dijk (2005) si to nemyslí, protože i taková pluralita v možnostech přístupu může tvořit rozdíly mezi tím, jakým způsobem je počítač používán. S tímto názorem se ztotožňuje i Warschauer (2004): nejde již o samotný přístup k technologii, ale důležité je i využití konkrétních kanálů, programů nebo zdrojů informací. Problém je, že veřejná místa mohou dostupnost konkrétních nástrojů limitovat, nebo nedopřát subjektu dostatek komfortu potřebného pro nalezení nebo vstřebání hledaných informací (Warschauer, 2004).

Dovednost – po překonání motivačních a fyzických bariér je na řadě nutnost naučit se ovládat hardware a software nutný k efektivnímu využití. Van Dijk rozlišuje celkem pět typů schopností potřebných pro práci s digitálními technologiemi, které dále dělí na dovednosti související s médiem: *operační a formální* a dovednosti související s obsahem: *informační, komunikační a strategické* (Dijk, 2005).

Dovednosti související s médiem		Dovednosti související s obsahem		
Operační dovednosti	Formální dovednosti	Informační a komunikační dovednosti	Dovednosti k vytváření obsahu	Strategické dovednosti
Ovládání média založené na znalostech	Ovládání menu, souborů a základní navigace, použití webu	Vyhledávání, selekce a hodnocení digitálního obsahu a efektivní komunikace pomocí e-mailu, chatu ad.	Schopnost tvořit software, webové stránky, blogy, profily,...	Schopnost využívat média pro dosažení osobních i pracovních cílů

Tabulka 1: Dělení dovedností související s médiem a obsahem (Dijk, 2012)

U této formy přístupu se ještě prohlubují bariéry mezi různými socio-ekonomickými skupinami a existuje mnoho výzkumů dokazujících náskok mladé generace před starší, stejně tak jako lidí s vyšším vzděláním a těmi, kteří využívají PC ke své práci a pravidelně v domácnosti a mají tudíž mnohem více zkušeností.

Používání – i za předpokladu, že jedinec má přístup k PC a internetu a umí jej správně používat, tak není zajištěno, že jej skutečně použít bude. Překážkou může být, že subjekt nemá potřebu, příležitost, povinnost nebo čas a nevyvíjí dostatek úsilí, aby mohl ICT využívat. Přístupy k používání lze měřit několika způsoby: třeba pozorováním, že osoba počítač opravdu používá. Dále je možné měřit čas a frekvenci používání pomocí deníků nebo průzkumů. Třetí možností je měřit různorodost a typ aplikací, které jsou používány a poslední možností je zkoumat pokročilejší činnosti na počítači a internetu jako je například tvoření obsahu.

Průzkumy prokázaly, že v rozvinutých zemích byl již problém s motivačním a fyzickým přístupem vyřešen minimálně u majoritních skupin obyvatelstva, protože to je k používání motivováno z důvodu využití těchto technologií ve svém zaměstnání. V nedávném průzkumu mezi holandským obyvatelstvem bylo také překvapivě zjištěno, že u počítače tráví více času lidé s nižším vzděláním a zdravotně postižení, než lidé středoškolsky nebo vysokoškolsky vzdělaní a pracující, což původní výsledky výzkumů digital divide mění (Deursen, 2014). Každopádně v oblasti dovedností nadále přetrvávají problémy a situace se i napříč majoritní skupinou značně liší a je značně závislá na stupni vzdělání, které daná osoba má. Také způsob užití je ovlivněn vzděláním, protože zatímco lidé s nižším vzděláním inklinují k činnostem jako je chat, hraní her a online nakupování, tak vzdělaná třída využívá spíše zpravodajství, stránky státní a veřejné správy a další (Dijk, 2012; Lupač, 2008; Deursen, 2014).

Van Dijkův čtyřúrovňový model se velmi často využívá jako základ k provádění kvalitativních i kvantitativních výzkumů. Jeho výhodou je vzájemná provázanost všech úrovní, kdy vyšší úrovně jsou podmíněny nižšími. Jedná se však pouze o řešení na úrovni jedince. Za úplné uzavření digitální propasti se dá považovat stav, kdy dojde ke vzájemné synergii jednotlivých subjektů, protože cílem by nemělo být pouhé pasivní přijímání informací pro vlastní prospěch vytvářející z některých jedinců tak zvanou *virtuální* nebo *informační elitu* (Zukalová, 2010), ale o kolaborativní sdílení ve prospěch celé společnosti nebo komunity, což lze nazvat také jako *social good* (společenské dobro). Toto pojetí předpokládá, že přístup k ICT umožní lidem rozvíjet schopnosti spojené s lepší uplatnitelností na pracovním trhu a také se podílet na chodu celé společnosti (Clark, 2003).

4.3 DALŠÍ PŘÍSTUPY K SEKUNDÁRNÍ DIGITAL DIVIDE

DiMaggio a Hargittai (2001) se na digitální nerovnost dívají z pěti rozměrů:

1. Rozdíly v technickém zařízení, pomocí kterého lidé přistupují k internetu
2. Místo, odkud se k internetu přistupuje (tj. autonomie použití)
3. Rozsah podpory sociální sítě
4. Druhy použití
5. Úroveň dovedností

V zásadě se i tento přístup velmi podobá teoriím van Dijka, Warschuera a dalším, takže není nutné jednotlivé položky více rozebírat. Je spíše důležité zamyslet se nad styčnými body v jednotlivých přístupech, jako je autonomie použití, podpora sociální sítě, druhy použití a úroveň dovedností. Při řešení problému s digitální propastí budou tyto faktory vždy hrát důležitou roli.

Neil Selwyn (2004) navrhuje se zamyslet nad čtyřmi oblastmi digitální propasti:

1. Co je myšleno pojmem ICT
2. Co je myšleno pojmem "přístup"
3. Jaký je vztah mezi přístupem k ICT a využíváním ICT
4. Jak můžeme nejlépe zhodnotit důsledky připojení k ICT.

Vymezení toho, co jsou to informační a komunikační technologie, bylo předmětem mnoha sporů, protože jsou definovány příliš úzce jako soubor konkrétních technologií, nebo příliš široce jako homogenní koncept. Obecně jsou ICT definovány jako „*Technologie*

umožňující zpracování, uchovávání a přenos dat a informací“ (Potáček, 2003). Pojem byl obvykle zúžen pouze na chápání ICT jako hardwarové a softwarové vybavení, případně na připojení k internetu (Norris, 2001). Digitální propast lze však sledovat také z hlediska informací, zdrojů, aplikací a služeb, ke kterým jedinci přistupují pomocí nových technologií. Proto je zaměření na obsah přesnější, než zaměření na technologické platformy (Selwyn, 2004).

Dostávám se k dalšímu důležitému bodu a to, co je míněno pod pojmem „přístup“. Samotné připojení k internetu je obecně považováno za velmi špatnou definici ve vztahu k technologiím a informacím. Z politického hlediska je často argumentováno tím, že přístup k internetu a technologiím už má dnes téměř každý, ovšem tento pohled je omezen pouze na přístup z fyzického hlediska. Kvalitní přístup má však mnohem více faktorů jako je problematika času, nákladů, kvality technologie, prostředí, v němž se používá a další. I když poskytování ICT na různých komunitních místech znamená, že prakticky všechny osoby žijící v blízkém okolí mají fyzický přístup k této technologii, tak má tento přístup smysl pouze ve chvíli, kdy samotní jedinci vnímají jejich využívání jako smysluplné a nápomocné (Warschauer, 2004; van Dijk, 2005; DiMaggio a Hargittai, 2001, Selwyn, 2004).

Pokud jde o vztah přístupu a používání ICT, tak existuje názor, že rozšířená nerovnost ve využívání je pouze jednou z fází přijímání technologie a že v dlouhodobém horizontu nebudou používat technologie pouze ti, kteří je z vlastního přesvědčení používat nechtějí. Digitální propast je tak považována pouze za dočasný stav společenského přijímání informačních a komunikačních technologií. Ale důležitější než samotné vlastnictví je to, jak lidé rozvíjí vztahy s ICT, jaké faktory jim napomáhají k použitelnému přístupu. Technologie nabízí celou řadu možností nebo rozhodnutí na základě zvláštní eventuality, které určují různorodý dopad technologie na lidi (Selwyn, 2004).

Dostávám se k poslednímu bodu, který se zabývá zvážením dopadu a důsledků využívání ICT. V ideálním případě by koncept informační společnosti měl znamenat kompletně informovanou společnost. Nicméně je důležité se zamyslet nad tím, jaké jsou důsledky používání informačních a komunikačních technologií a také, že nejsou automaticky stejné pro všechny. Například některé informace jsou velmi specializované a omezené pouze pro několik málo lidí s potřebnými intelektuálními nebo manažerskými schopnostmi, které jim umožňují s informacemi manipulovat a využívat je. Selwyn (2004) naznačuje několik základních rámců využití ICT:

- *produktivní činnost* - zapojení se do ekonomicky i sociálně hodnotných aktivit. Sem spadá placená práce, vzdělání či odborná příprava a péče o rodinu
- *politická činnost* - zapojení se do společného úsilí o nápravu nebo ochranu sociálního a fyzického prostředí
- *sociální činnost* - zahrnuje sociální interakci s rodinou nebo přáteli a ztotožnění se s kulturní skupinou a komunitou
- *spotřební činnost* - schopnost spotřebovat alespoň minimální objem zboží a služeb, které jsou považovány za běžné pro danou společnost
- *spořicí činnost* - sem spadá spoření, penzijní připojištění nebo samotné vlastnictví majetku

Z tohoto výčtu vyplývá, že vliv informačních a komunikačních technologií by měl být viděn v těchto činnostech, které reflektují rozsah využívání technologie a které umožňují jednotlivci být součástí společnosti.

5 METODIKY MĚŘENÍ DIGITAL DIVIDE

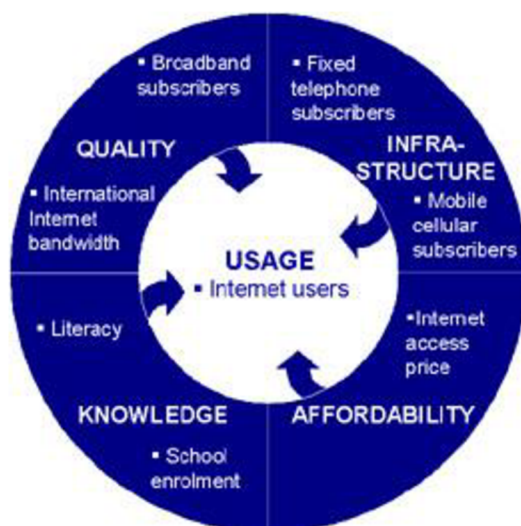
Studie, zabývající se měřením digitální propasti, se mohou dělit do dvou skupin: jedna skupina využívá k měření statistických metod (sem patří regresní a korelační analýza, faktorová analýza, vícerozměrné statistické metody a další), zatímco druhá skupina se zaměřuje na rozvoj digitální propasti a definice proměnných (věk, pohlaví, úroveň vzdělání, výše příjmů, geografické zařazení, přístup na internet, vlastnictví počítače a vlastnictví mobilního telefonu) využívá k identifikaci digital divide (Çilan, 2013).

Stejně jako u všech snah o měření nových jevů, je primární snahou získat údaje o rozsahu digitálního rozdělení a vzhledem k tomu, že neexistuje komplexní soubor dat pro měření některých jevů napříč všemi zeměmi, tak výsledky často nejsou srovnatelné z hlediska času a pokrytí. Srovnání se často provádí pomocí kompozitních indexů vypočítaných prostřednictvím agregace jednotlivých ukazatelů, reprodukce kvalitativních nebo kvantitativních měření faktorů s cílem zjistit pozici dané země v koncepčním prostoru. Ukazatele mohou být rozděleny do kategorií v souladu s jejich významem a jejich agregace se provádí podle základních matematických modelů. Kompozitní indexy se proto liší především na základě vybraných ukazatelů a metodiky agregace (Bruno, 2011).

V následující části se chci podrobněji věnovat jednotlivým existujícím indexům: jak a co mají měřit a jaký je jejich význam pro měření digitální propasti i na její sekundární úrovni.

5.1 DIGITAL ACCESS INDEX – DAI

Jeden z prvních indexů vytvořený Mezinárodní telekomunikační unií¹⁰, jež používá osm ukazatelů, které jsou seskupeny do pěti kategorií: infrastruktura, dostupnost, znalost, kvalita a skutečné využití ICT. Hodnoty ukazatelů jsou normalizovány s odkazem na mezní hodnoty, poté je získáno skóre jednotlivých kategorií a nakonec je zjištěn výpočet celkové hodnoty indexu, který je v rozsahu od 0 do 1. DAI umožňuje jednotlivým státům porovnat se s ostatními a zjistit své relativně silné a slabé stránky. Index se odlišuje od ostatních tím, že zahrnuje řadu nových proměnných, jako je vzdělání a dostupnost. Jednotlivé země jsou klasifikovány do jedné ze čtyř kategorií digitálního přístupu: vysoké, horní, střední a nízké (ITU, 2003) Tato metodika byla použita ve 181 zemích, ze kterých se na nejvyšších místech umístily evropské země. Česká republika s hodnotou 0.66 se přitom řadí mezi země s horní hodnotou přístupu – máme 7 876 002 internetových uživatelů. Jen pro srovnání mezi nejvýše postavené země patří Švédsko (0.85), Dánsko (0.83) a Island (0.82) a nejhůře jsou na tom Nigérie (0.04), Burkina Faso (0.08) a Mali (0.09) (List of Countries by Digital Access Index – DAI, 2014).

Obrázek 2: Kategorie Digital Access Indexu¹¹

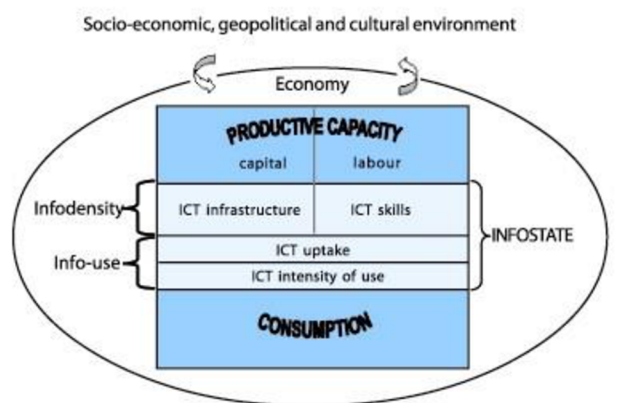
¹⁰ Originální název je International Telecommunication Union – ITU.

¹¹ Digital Access Index - DAI. INTERNATIONAL TELECOMMUNICATION UNION. *International Telecommunication Union* [online]. 2011 [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/dai/>

Tento model na Obrázku 2 ukazuje složky, které mají vliv na počet uživatelů internetu. To je ovlivněno *infrastrukturou* umožňující vysoký počet odběratelů pevných telefonních linek a mobilního připojení. Dále je tu *dostupnost* podmíněná vhodnou cenou internetového připojení, poté *znalost*, kam spadá tradiční školní vzdělání i další gramotnost, která není v modelu blíže specifikována, ale pravděpodobně se jedná o počítačovou gramotnost. A nakonec uživatelství ovlivňuje *kvalita* širokopásmového připojení k internetu. Tento index z větší části pokrývá problematiku primární digitální propasti, i když i zde hraje svou roli znalost. Nejspíš je to dáno tím, že tento index se řadí mezi ty nejstarší a v době jeho vzniku byla snahou vládních politik především kvantita uživatelů, než kvalita jejich aktivit.

5.2 INFOSTATE INDEX

Tento index vytvořila organizace Orbicom a zavádí pouze dvě kategorie: *Infodensity* (hustota informací) a *Info-use* (využití informací). Infodensity odkazuje na kapitálové a pracovní zásoby dané země včetně ICT kapitálu, sítě a dovednosti, které poukazují na výrobní kapacity země nezbytné pro fungování v informační společnosti. Info-use zase odkazuje na příjem a spotřebu toků informačních a komunikačních technologií, na intenzitu jejich využívání v domácnostech, podnicích a vládách (Sciadas, 2005).

Obrázek 3: Model indexu Infostate s jeho prvky¹²

Tento index se také zaměřuje spíše na primární digitální propast, protože měří intenzitu využívání informačních a komunikačních technologií v závislosti na kapitálu dané země, než způsob, jakým jsou technologie využívány. Nicméně součástí vstupního kapitálu země

¹² The ICT Opportunity Index - The evolution of the Digital Divide. INTERNATIONAL TELECOMMUNICATION UNION. *International Telecommunication Union* [online]. 2011 [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/ict_oi.html

jsou podle výše zobrazeného modelu (Obrázek 3) i ICT dovednosti, které mají spolu s infrastrukturou vliv na intenzitu používání, tudíž i v tomto přístupu hrají znalosti svou doplňující roli.

5.3 ICT OPPORTUNITY INDEX – ICT-OI

Index vznikl sloučením předchozích dvou s cílem zabránit duplikaci indexů s podobnými charakteristikami. Tenhle index využívá stejné kategorie a stejný matematický model jako Infostate. Jedná se o analytický nástroj, který měří relativní podíl ICT příležitostí napříč ekonomikami a v průběhu času. ICT-OI, který zajišťuje měření pro více než 183 zemí, se opírá o deset ukazatelů, které pomáhají měřit ICT sítě, vzdělání a dovednosti a také zavádění a intenzitu využívání informačních a komunikačních technologií (Bruno, 2011).

5.4 DIGITAL OPPORTUNITY INDEX - DOI

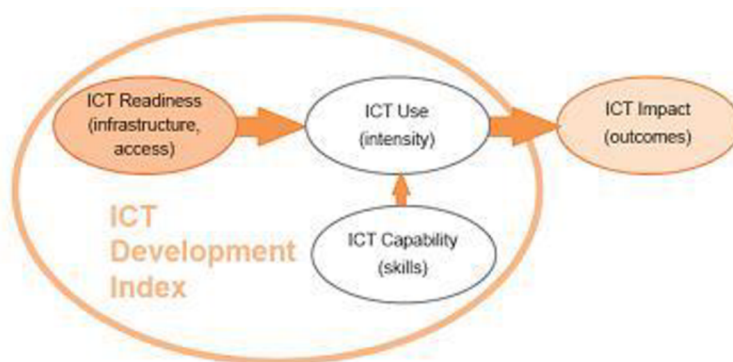
DOI obsahuje jedenáct ukazatelů rozdělených do tří kategorií: příležitosti, infrastruktura, použití. Výsledky těchto kategorií se vypočítají jako aritmetické průměry příslušných ukazatelů přičemž DOI je aritmetický průměr výsledků ze všech tří kategorií. DOI je cenným nástrojem pro porovnání nejdůležitějších ukazatelů pro měření informační společnosti a jedná se o standartní nástroj, který vlády, hospodářské subjekty, rozvojové agentury, vědci a další mohou použít pro měření digitální propasti a porovnat tak výkonnost ICT v rámci jednotlivých zemí. Rovněž měří cenu a dostupnost informačních technologií a jejich pronikání do domácností i k jednotlivcům v poměru k 100% vlastnictví, dále měří růst vývoje ICT v každé zemi v průběhu času a tím umožňuje srovnání digitálních příležitostí. Data pro tento index byla sbírána v průběhu let 2004-2006 a Česká republika se umístila na 42. místě. První tři místa obsadila Korea, Japonsko a Dánsko (ITU, 2007).

5.5 ICT DEVELOPMENT INDEX – IDI

Poslední z indexů předkládá jedenáct ukazatelů organizovaných do tří kategorií (přístup, použití a dovednosti). Výpočet je podobný výpočtu DOI. Hlavními cíli IDI jsou změřit úroveň a vývoj ICT v zemích a porovnat je s ostatními. Index by měl odrážet změny, ke kterým dochází v průběhu času a rozvojový potenciál informačních a komunikačních technologií nebo rozsah, v jakém může země těchto technologií využívat pro podporu růstu a vývoj na základě dostupných dovedností a schopností. Ústřední konceptuální rámec pro tento index je uznání, že ICT jsou hlavním aktérem důležitým pro významný rozvoj dané země, které se snaží dosáhnout informační společnosti založené na znalostech. Proces

vývoje technologií a transformaci země směrem k informační společnosti lze zobrazit pomocí následujícího třístupňového modelu:

1. Fáze: **přípravenost na ICT** (odráží úroveň síťové infrastruktury a přístupu k ICT)
2. Fáze: **intenzita ICT** (odráží úroveň využití ICT ve společnosti)
3. Fáze: **vliv ICT** (odráží výsledek účinného a efektivního využívání ICT)

Obrázek 4: Tři etapy vývoje směrem k informační společnosti dle IDI¹³

Pokrok prostřednictvím těchto tří fází je závislý na kombinaci tří faktorů a těmi jsou dostupnost ICT infrastruktury a přístupu a také vysoká úroveň jejich využití spolu se schopností je využívat efektivně. (ITU, 2014).

Poslední z popsaných indexů nejvíce zahrnuje do svých výsledků oblast znalostí a dovedností v ICT a to především ve své třetí fázi, která se zaměřuje na efektivitu a výsledky využívání. Překonání sekundární digitální propasti je pak nejvíce vidět právě na činnostech, které jsou prostřednictvím ICT vykonávány a jaký to má dopad na život jedince, komunity i celé společnosti.

Všechny použité indexy měří především přístup k počítačům a internetu, kde je stěžejní především kapitál a infrastruktura v podobě vysokorychlostního připojení, počet uživatelů a spíše jen okrajově se indexy zaměřují na dovednosti. Každopádně v každém z indexů svou roli znalosti hrají, ale jejich míru lze tímto způsobem určit jen velmi nepřímou jen podle způsobu a míry užití. Mnohem efektivněji se sekundární digital divide měří pomocí výzkumů, kde uživatelé obvykle sami hodnotí své schopnosti, nebo jsou postaveni před konkrétní úkol a ten musí v daném časovém horizontu splnit (Dijk, Deursen, Hargitai).

¹³ MW4D Impact Analysis. W3C [online]. 2011 [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: http://www.w3.org/2008/MW4D/wiki/Mw4d_impact

Mezi největší kritiky kompozitních indexů patří van Dijk, který tvrdí, že pokusy o sledování a měření digitální propasti selhávají na nedostatku adekvátních teoretických rámců. Většina z navrhovaných indexů se zaměřuje na příjem, vzdělání, věk, pohlaví a etnický původ, aniž by se více ohlížela na sociální, kulturní a psychologické příčiny nerovností v přístupu (Bruno, 2011).

6 SOUČASNÉ TRENDY V PŘEKONÁVÁNÍ DIGITAL DIVIDE

6.1 PŘEKONÁVÁNÍ DIGITAL DIVIDE

Využívání informačních a komunikačních technologií je v současnosti cílem sociální a ekonomické progrese všech států a za poslední dvě desetiletí bylo vyřčeno mnoho přesvědčivých odhadů, jakým způsobem budou tyto technologie více implementovány do oblastí znalostní ekonomiky a síťové společnosti. Technologie by měly občanům umožnit lepší sociální interakci a občanskou angažovanost, stejně tak i usnadnit a rozšířit přístup ke vzdělání a dalším veřejným a vládním službám. Z těchto důvodů byly v mnoha zemích započaty programy, jejichž cílem je zajistit, aby jejich občané nezůstávali v této oblasti pozadu a byli schopni se adaptovat v globální společnosti.

Politiky a programy zemí OECD si v důsledku snížení digitální propasti daly za úkol posílit a rozšířit infrastrukturu a zvláštní pozornost je věnována zlepšení přístupu ve veřejných institucích jako jsou knihovny, pošty, místní i regionální správní úřady a další. To by mělo ideálně vést k lepšímu přístupu s vynaložením minimálních nebo žádných nákladů ze strany uživatele, což by mu umožnilo rozvíjet své dovednosti. Politiky pro zpřístupnění nízkonákladových a dotovaných přístupů ve školách se snaží vybudovat základy počítačových dovedností pro budoucí pracovní sílu a zdroje dalšího šíření těchto dovedností. Také byla přijata opatření ke zlepšení přístupu pro znevýhodněné skupiny občanů, jako jsou osoby se zdravotním postižením a senioři, nebo občani žijící na venkovských, odlehlých nebo nízkopříjmových oblastech.

V překonávání digitální propasti má velký význam i vzdělání, které má úzkou vazbu na výši příjmu, takže je cílem se zaměřit rovněž na zlepšení počítačové gramotnosti a s ní souvisejících dovedností.

Dle zprávy OECD nabízí všechny členské země podpůrné programy pro malé a střední podniky, které obecně hůře a pomaleji přijímají nové technologie a které čelí asymetrii jak informační, tak asymetrii v řízení a dovednostech. Cílem podpory těchto podniků je zvýšení míry absorpce a využití ICT, které vede k efektivnějšímu podnikání a tím potažmo i k rozvoji zaostávajících regionů a venkovských oblastí, kde se tyto malé firmy často vyskytují.

V mnoha zemích byly také zavedeny online služby státní správy a samosprávy (e-government), které mají zlepšit efektivitu vlády a jejich příslušných orgánů (OECD, 2001) Nejslabšími články v používání nových technologií a médií jsou obvykle senioři a lidé s nižším vzděláním, což se týká i České republiky¹⁴. V této části bych se dále chtěla věnovat projektům a aktivitám, které se snaží pomoci překonat digitální nerovnost. Takovéto snahy se nazývají *e-inkluzí*. Jedná se o: „...sociální hnutí, jehož cílem je ukončit digitální propast...podle obhájců má hnutí sílu překlenout propast mezi rozvinutými a méně rozvinutými zeměmi, podporovat demokracii a vzájemné porozumění a pomoci znevýhodněným osobám jako jsou chudí, osoby se zdravotním postižením a nezaměstnaní...“¹⁵(Rouse, 2005).

Mezi země, které jsou v porovnání s Českou republikou úspěšné, pokud jde o počet uživatelů internetu ve vyšším věku, patří Norsko, kde je největší počet uživatelů v rozmezí let 65-74 (59%). Norsko je pak následováno Švédskem, Dánskem, Nizozemím a Velkou Británií (M'am'aloca, 2012). Přesto se i tyto vyspělé země potýkají se stejným problémem jako Česká republika, a to stárnutí populace. Nezisková organizace Seniornett se v Norsku již 15 let snaží zasvětit starší osoby do používání digitálních technologií pomocí mentoringu, kdy dobrovolníci z řad především starších lidí, poskytují pomoc a radu svým spoluobčanům. Funguje zde i podpora komerčních podniků, které na tento projekt přispívají buď finančně, nebo darováním potřebného vybavení pro výuku. Stejně tak i ve Velké Británii si uvědomují, že lidé se specifickými potřebami potřebují jiný přístup. Svým klientům poskytují pouze informace, o které si sami řeknou, a snahou je, aby byly poznatky formulovány srozumitelně pro cílovou skupinu. Často se nejedná pouze o nárazové a časově omezené kurzy, ale zájemci si mohou kdykoliv přijít pro radu ohledně problému, který je zajímá. Pracovníci těchto neziskových organizací nejsou ani tak učitelé, jako spíše průvodci. Pokud jde o propagaci těchto projektů, tak Seniornett vsadil na osobní reference,

¹⁴ Podrobněji píšou o situaci v ČR v kapitole 7.

¹⁵ Vlastní překlad.

kterým starší lidé více důvěřují a upoutají jejich pozornost mnohem více, než klasické letáky či plakáty, kterými jsou zahlcováni ze všech stran a často je přehlížejí. V Norsku se například osvědčila podpora projektu od veřejně známých osobností (M'am'aloca, 2012).

Abad (2014) ve své práci navrhuje několik nových metodických přístupů k návrhu programů pro seniory a tvrdí, že iniciativa by se již neměla zaměřovat pouze na instrumentální učení se používat technologie, ale do procesu inkluze by měly být zahrnuty i další formy gramotností jako je informační nebo mediální, ale měl by se zároveň brát ohled na odlišná specifika a potřeby starších lidí. Nové metodiky se musí zaměřit především na analýzu osobního a sociálního života seniorů a produkt navrhovat na míru potřebám těchto obyvatel. Další návrh se snaží zahrnout do metodik i mediální gramotnost, která by měla umožnit seniorům zlepšit jejich kvalitu života díky kritickému myšlení umožňujícím jim snadnější pochopení mediálního obsahu a jeho funkce. A třetí metodologický návrh uvádí, že při návrhu nových metodik by měli být přizváni zástupci dané sociální skupiny vybraní podle určených kritérií, což by umožnilo shodu skupiny s navrhovaným produktem.

6.2 ZAHRANIČNÍ PROJEKTY

Mezi významnější státní i mezinárodní iniciativy v oblasti mediální gramotnosti starších občanů lze zahrnout například evropský projekt „**Grandparents and grandchildren**“¹⁶, který je zaměřen na věkovou skupinu nad 55 let a snaží se o zapojení mladých studentů středních a vysokých škol do role tak zvaných *digitálních moderátorů*, kteří se snaží individuálně pomáhat starým lidem a dělat jim jakési průvodce při jejich seznamování se s internetem.

Za zmínku stojí i „**AAL Program**“, který je součástí evropské iniciativy z roku 2007 známé jako *Ageing Well in the Information Society Action Plan*. Program slouží k podpoře a rozvoji technologií, které umožňují lidem žít i v pokročilém věku ve svých domácnostech a začlenit se do společnosti. Nejaktuálnějším počinem tohoto programu je projekt **Call 2015**, který se zaměřuje na financování inovací informačních a komunikačních technologií a dále na nadnárodní a multidisciplinární spolupráci projektů s jasnou tržní orientací, a které podpoří život seniorů bez nutnosti asistované pomoci, nebo s možností si tuto pomoc

¹⁶ Více na: <http://www.geengee.eu/geengee/>

sám řídit a kontrolovat. Umožní jim také se sami aktivně zapojit do společnosti.¹⁷ Jedna z nejambicióznějších studií na toto téma se jmenuje *Social Impact of ICT*¹⁸, která je prováděna pod záštitou Generálního ředitelství pro informační společnost evropské komise a podílí se na ní několik univerzit. Hlavní doporučení této studie je, že e-inkluzí by se neměla zaměřovat pouze na přístup k ICT, ale především na provozní dovednosti a další pokročilé formy digitální gramotnosti.

Další možností, jak zlepšit své počítačové dovednosti je pomocí „Programů pro digitální začleňování“ **Equalskills** a **eCitizen**, které jsou určeny pro začátečníky a spadají pod koncept ECDL, ale v České republice se tyto programy teprve připravují¹⁹.

6.3 PROJEKTY V ČESKÉ REPUBLICE

Systematická e-inkluzí probíhá v České republice obvykle formou menších a nesourodých iniciativ. Proto se v prosinci roku 2012 konala v senátu konference pod záštitou organizace *M'am'aloca*, která měla vymezit a přiblížit aktuální trendy v oblasti tzv. digitální inkluze starších věkových skupin. Došlo zde k setkání zástupců státních úřadů, vzdělávacích institucí, neziskových organizací a samospráv za účelem diskuse o této problematice. Řešení pak bylo navrženo partnery z Norska a Velké Británie, kteří mají v této oblasti dlouholeté zkušenosti.

E-inkluzí 50+

V České republice probíhal v letech 2012-2014 projekt s názvem **E-Inkluzí 50+**, který se zabýval začleněním osob starších 50 let na pracovní trh a jehož součástí byla výměna znalostí v oblasti e-inkluzí se zahraničními partnery z Velké Británie (Pisces) a Norska (Seniornett). Cílem této iniciativy bylo zvýšení povědomí o e-inkluzí v ČR, zvýšení přístupnosti technologií pro starší občany a zlepšení jejich orientace při kontaktu s ICT a také vznik webového portálu pro podporu vzniku tzv. dobrovolnických tréninkových center zacílených na vzdělávání v ICT a technologií pro osoby 50+ (E-inkluzí 50+, 2012). Problémem tohoto projektu je, že se zaměřuje především na oblast Prahy a Středočeského kraje, takže se jedná spíše o lokální projekt.

¹⁷ Více na: <http://www.aal-europe.eu/get-involved/call-2015/>

¹⁸ Celý dokument k nahlédnutí zde:

http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=674

¹⁹ Více na: http://www.ecdl.cz/prog_base.php

Get Online Week

Tato kampaň není ryze česká, ale pod jejím patronátem se i v České republice koná každoročně v březnu konference s názvem *INSPO – Internet a informační systémy pro osoby se specifickými potřebami*²⁰. V rámci této konference bývají představeny projekty, které by měly pomoci hendikepovaným osobám se začleněním do společnosti, včetně uplatnění na pracovním trhu, za pomoci informačních technologií. Do této kampaně je začleněno 24 evropských zemí a většina aktivit se odehrává v lokálních komunitních centrech, telecentrech, IST výukových centrech, veřejných knihovnách, školách, univerzitách a jiných organizacích v závislosti na pořadatelích v jednotlivých zemích zapojených do kampaně. Tématy konference v roce 2015 byly digitální osvěta a digitální začleňování s podtématem o programování, které se stává důležitou součástí digitálních dovedností²¹.

V České republice neprobíhá mnoho iniciativ, které by vedly k digitální inkluzi. Častěji se setkáme s inkluzí sociální, která má e-inkluzi jako svou součást. V minulosti bylo možné absolvovat kurzy například na Portálu veřejné zprávy nebo na serveru lidé.cz, ale tyto projekty již skončily a vyznat se v záplavě nových není snadné. Jsou samozřejmě k dispozici rekvalifikační kurzy zdarma, ale ty bývají určeny pouze občanům registrovaným na Úřadu práce. Zato nabídka placených kurzů je poměrně pestrá a asi nejucelenější kurzy nabízí internetová počítačová škola **Gopas**²². Jenomže ceny za tyto kurzy nejsou zrovna nízké, takže patrně nebudou využívány těmi, kteří jsou na hraně digitální propasti. Pomocníkem při řešení potíží se softwarem může být internet, kde lze najít stránky sloužící jako tutorial. Na stránkách **office.lasakovi.com** je možné najít návody na obsluhu produktů od MS Office, ale už se zde nejedná o ucelený kurz. Uživatel si musí informace najít sám a tato forma bude asi pro málokoho dost atraktivní, takže může stejně tak dobře najít nápovědu na youtube.com. Existuje i spousta zahraničních zdrojů, ale asi málokdo ze znevýhodněných se bude chtít potýkat s jazykovou bariérou. Kdo se chce za poměrně symbolickou částku naučit ovládat počítač či konkrétní program, může se poohlédnout na stránkách **naucmese.cz**, kde lze najít užitečné kurzy pro ty, kteří dávají přednost osobnímu kontaktu s lektorem. Velkou výhodou tohoto zdroje je rozmanitost

²⁰ Více zde: <http://inspo.cz/clanky/konference-inspo>

²¹ Více na: <http://www.getonlineweek.eu/>

²² Více na: <https://www.gopas.cz/Novinky.aspx>

kurzů, kde si vybere i pokročilý uživatel. Problémem může být koncentrace většiny kurzů do velkých měst (Praha, Brno), takže otázkou je, zda bude potencionální uživatel dostatečně motivovaný, aby za kurzem cestoval. Dalším problémem může být, že se jedná v podstatě o rychlokurzy probíhající pouze několik hodin, takže kdo chce hlouběji porozumět určitému tématu, bude si muset nakonec poradit sám.

Východiskem z neuspokojivé situace může být koncepce MŠMT, která hovoří o *otevřených zdrojích*, což je vize moderního vzdělávání založená na principu celoživotního vzdělávání bez rozdílů a překážek. Díky technologiím by takové vzdělání nemělo být vázáno na konkrétní místo a čas, mělo by zajistit přístup ke sdílení vzdělávací infrastruktury (kvalitní, levné, vysokorychlostní připojení z domova, ze školy, zaměstnání, na cestách i ve veřejném prostoru) a ke kvalitním vzdělávacím zdrojům (otevřeným vzdělávacím zdrojům, digitálním učebním materiálům a dalším). To je možné řešení pro dospělé osoby a seniory, aby si mohli levně a pohodlně zvyšovat svou kvalifikaci, ale digitální gramotnost je nutné začít rozvíjet již mnohem dříve:

„V době, kdy naše školství ještě zcela nezpracovalo nutnost důsledně a od počátku školní docházky rozvíjet digitální gramotnost žáků, čelíme další nové situaci. IT sektor je dynamicky se rozvíjející odvětví a jeho význam stále roste. Chceme-li si udržet a dále rozvíjet naši konkurenceschopnost v Evropě i ve světě, již nestačí vychovávat digitálně gramotné uživatele digitálních technologií. Je nezbytné vybavovat žáky znalostmi a dovednostmi z oblasti informatiky, které jim umožní stát se tvůrci technologií a posílit rozvoj IT sektoru u nás.“ (MŠMT, 2014)

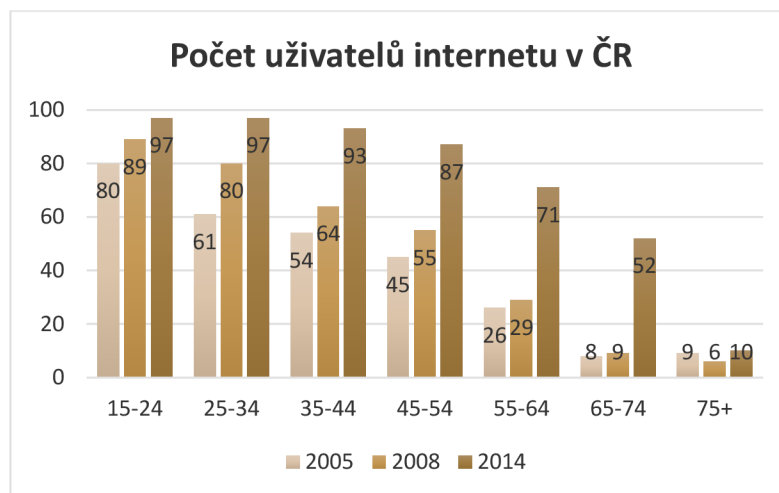
V následující kapitole se chci podrobněji věnovat aktuálnímu výzkumu, který proběhl v loňském roce a kterého se Česká republika zúčastnila po více než pěti letech. Výsledky výzkumu by měly prozradit, jak jsou na tom naši občané s využíváním ICT a zahrnují data, která mohou spadat do problematiky primární i sekundární digitální propasti.

7 DIGITAL DIVIDE V ČESKÉ REPUBLICĚ

V roce 2014 se Česká republika účastnila světového projektu The World Internet Project (WIP), který je založen na longitudinální studii zkoumající vliv počítačů, internetu a souvisejících technologií na jedince, rodinu a společnost. Výsledkem je reprezentativní studie čítající 1316 respondentů starších 15 let, kteří byli vybráni stratifikovaným

náhodným výběrem v kombinaci s kvótním výběrem. Údaje byly sbírány pomocí face-to-face rozhovorů metodou CAPI (počítačově asistované osobní rozhovory).

V průzkumu jsou kromě aktuálních dat zahrnuta také data z let 2005 a 2008 pro lepší srovnání, jakým směrem se situace v ČR vyvíjí. Všechna následující data jsou uvedena v procentech a jsou převzata z výroční zprávy WIP (Lupač, 2015).

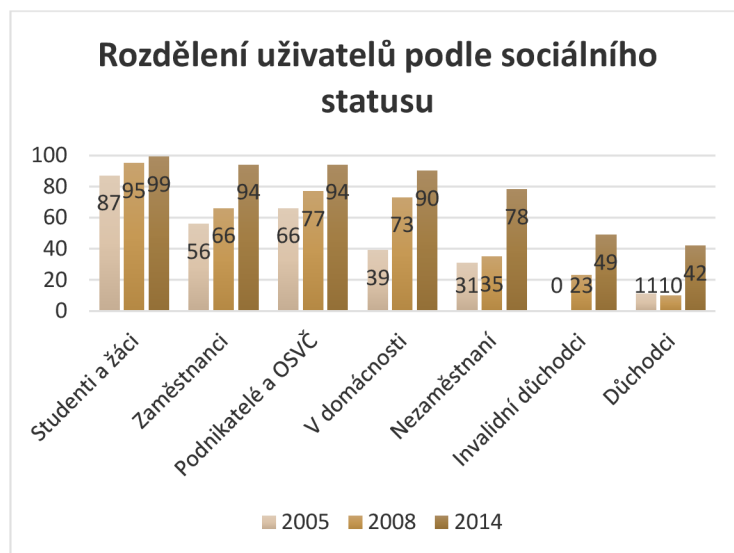
Graf 1: Počet uživatelů internetu v ČR rozdělených podle věku (Lupač, 2015)

U prvního grafu lze vidět vzrůstající počet uživatelů internetu, kde neaktivnější skupinou jsou dle očekávání mladí lidé do 35 let. Jejich počet vystoupal až na 97%, ale za povšimnutí stojí i starší věkové kategorie, protože tam je možné pozorovat veliký nárůst uživatelů často o více

než 30%. Nejslabší skupinou jsou pak senioři od 75 let, kde je uživatelů pouze 10%. Přesto je pozitivní sledovat, že i u starší generace si internet získává oblibu a dá se očekávat, že bude i nadále narůstat.

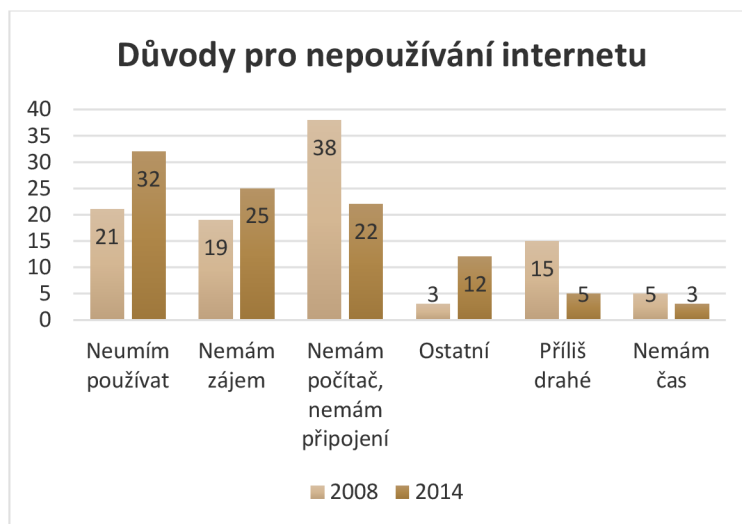
Pokud jde o výsledky dat podle vzdělání, tak byli z výzkumu vyřazeni žáci a studenti, protože by mohli uměle snižovat hodnoty, takže se započítávalo pouze nejvyšší ukončené vzdělání (Lupač, 2015). Ve všech skupinách opět narostl počet uživatelů, ale nejvýraznější posun je zaznamenán v kategoriích s nižším vzděláním, tedy základním (39%) a u výučních oborů (68%). Středoškolsky vzdělaných uživatelů bylo v roce 2014 89% a vysokoškoláků 94%.

Rozdíly mezi muži a ženami také nejsou závratné a muži s 80% převyšují ženy o pouhé dvě procenta. Z hlediska sociálního statusu jsou nejrychleji rostoucí skupinou nezaměstnaní, důchodci (včetně invalidních důchodců) a zaměstnanci.

Graf 2: Rozdělení uživatelů internetu podle sociálního statusu (Lupač, 2015)

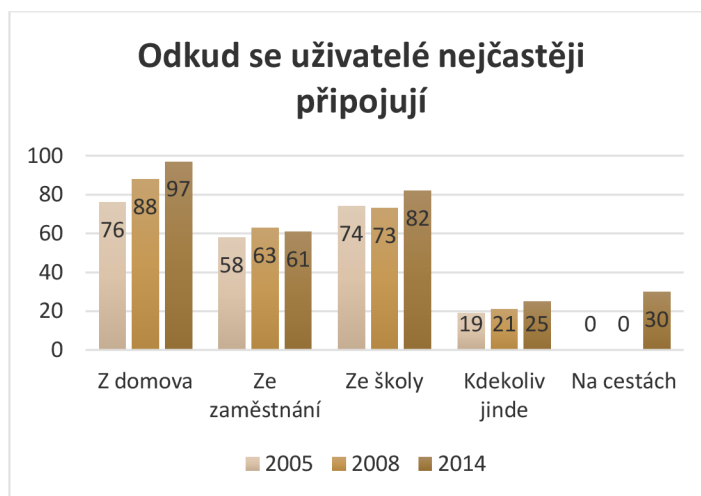
Mezi osobami, které nejsou uživateli internetu, převažují podle očekávání lidé starší 65 let a lidé s nižším než středoškolským vzděláním a mezi nejčastěji uváděný důvod pro nepoužívání internetu byl nedostatek počítačové gramotnosti, takže si lidé sami uvědomují svou sníženou schopnost používat internet. Na druhou stranu se snížil počet těch, kteří nevládní počítač či připojení, nebo jim připadá tohle zařízení příliš drahé.

Graf 3: Důvody pro nepoužívání internetu (Lupač, 2015)

U způsobů připojení dle místa výrazně převažuje připojení z domova stejně jako v předchozích letech, kde tráví týdně v průměru 13,5 hodin. Mírně se snížil počet přístupů z pracoviště (11,8 hodin týdně) a narostl počet připojení ve školách a univerzitách (7,2 hodin). Nově se v datech objevila odpověď „Na cestách“ (ve veřejné dopravě, na ulici atd.),

kteřá jistě souvisí s výrazným nárůstem uživatelů smartphonů, tabletů a dalších přenosných zařízení, a které používají až 5,2 hodin za týden.

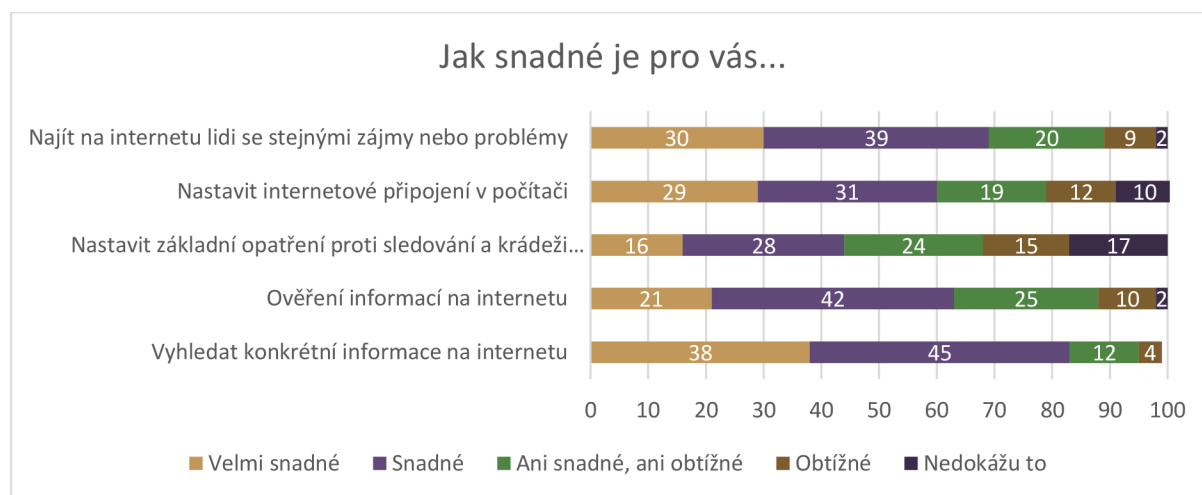
Graf 4: Odkud se uživatelé nejčastěji připojují k internetu (Lupač, 2015)

Nejoblíbenějším zařízením pro připojení je stále počítač (98%), ale až 41% uživatelů se připojuje pomocí svého mobilního telefonu a nejmenší skupinu (18%) tvoří ti, kteří se připojují pomocí tabletů nebo e-čteček.

Dále bych se chtěla změřit na to, jakým způsobem občané České republiky internet používají, protože z výsledků předchozích dat je patrné, že problémy s přístupností se začínají pomalu odbourávat. Význam internetu coby informačního zdroje má však pro mnoho lidí rostoucí význam (59%), ale v oblibě stále přetrvávají tradiční média jako televize (67%), noviny (48%) a rádio (49%), které však zaznamenávají postupný ústup a to se týká především novin, o které poklesl zájem až o jednu osminu od roku 2005. Jako nejspolehlivější zdroj byly označeny lidské zdroje, které získaly 63%. Mladí lidé a absolventi vysokých škol přesto využívají internetu coby spolehlivého informačního zdroje stále častěji a na rozdíl od starší generace mají menší důvěru v televizi. Nicméně skupina mladších uživatelů s nižším vzděláním využívá televizi jako doplněk k internetu, protože obě tato média považují za stejně důležitá.

Pokud jde o spolehlivost informací dostupných na internetu, existují velké rozdíly mezi uživateli a neuživateli. Neuživatelé vyjádřili mnohem nižší důvěru v internetové zdroje, přičemž jedna třetina z neživatelů nepovažovala žádné, nebo jen malou část online informací za spolehlivé. Internetoví uživatelé spoléhají na online informace více: čtyři z pěti uživatelů věří alespoň polovině informací nalezených na internetu. Pouze 3% v každé skupině uvedly, že všechny údaje na internetu jsou spolehlivé.

Dostávám se teď k důležitému bodu z hlediska sekundární digitální propasti a to jsou internetové dovednosti. Respondenti výzkumu byli požádáni, aby sami zhodnotili své schopnosti, pokud jde o nastavení internetového připojení, nastavení základního zabezpečení počítače, hledání a ověřování informací a využití internetu k vyhledání lidí s podobnými zájmy.

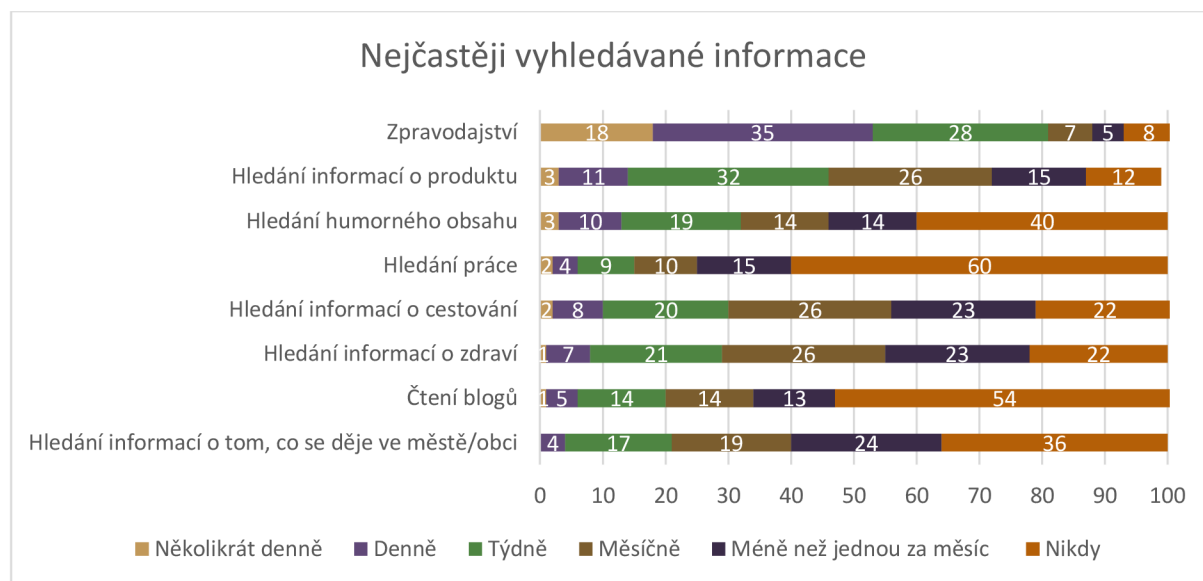
Graf 5: Internetové dovednosti (Lupač, 2015)

Téměř polovina uživatelů internetu hodnotí své dovednosti v hledání a ověřování informací on-line jako průměrné. Pouze jeden z deseti uživatelů uvedl, že by měl velké problémy využít internet k ověření informací. Úroveň operačních počítačových dovedností je obecně nižší, než dovednost při práci s informacemi - jedna pětina uživatelů uvedla, že by měli velké potíže s nastavením svého připojení k internetu a až jedna třetina uživatelů by měla problémy se zajištěním základní bezpečnosti pro svůj počítač. Nastavení základní počítačové bezpečnosti je pro jednu šestinu uživatelů velmi snadné, ale stejný počet uživatelů tvrdí, že těmito dovednostmi nedisponují. Jen asi jedna desetina uživatelů bude mít velké potíže najít lidi s podobnými zájmy nebo problémy a zhruba pětina uživatelů vidí své dovednosti v tomto ohledu jako průměrné (Lupač, 2015).

Pokud bychom měli tato data stratifikovat z hlediska věku, genderu a vzdělání, tak informační dovednosti jsou lepší u mladých lidí s vyšším vzděláním, ale výrazné rozdíly napříč skupinami nebyly. U operačních dovedností však už byly rozdíly znát, a to zejména u věkových a genderových skupin. Více si v této oblasti věřili muži a věková skupina 15-29 let.

Pokud jde o vztah českých uživatelů k internetu jako nástroji ovlivňujícímu sociální a pracovní život, tak nezbytnost jeho použití je velmi závislá na věku. Sociální život mladých uživatelů internetu by byl podle nich mnohem chudší, zatímco starší generace se s tímto názorem úplně neztotožňuje. Pracovní život se pak očekávaně odvíjí od věku a vzdělání, které souvisí s konkrétním výkonem práce.

A jaké typy informací vyhledávají Češi na internetu?

Graf 6: Nejčastěji vyhledávané informace na internetu (Lupač, 2015)

Hledání zpravodajství je pro polovinu českých uživatelů součástí každodenního života, ale vyhledávání různého druhu informací není nejpopulárnější online aktivitou na denní bázi, nicméně příležitostně využívají internet i k těmto účelům. Především je zajímaví informace o produktech, cestování a zdraví.

Vzdělávání prostřednictvím internetu není v Čechách moc populární a mezi nejčastější související aktivity patří ověřování informací nebo hledání definice slov. Účast v online vzdělávání je pak spíše vzácností a pouhých 7% uživatelů se aspoň jednou měsíčně takto vzdělává.

Otázku komunikace řeší většina českých uživatelů přes e-mail, které si denně během týdne kontrolují. Mezi druhou nejoblíbenější formou komunikace patří služby typu ICQ, Skype, Facebook, Messenger a podobné. 15% uživatelů používá denně internetové telefonní služby. Méně častá je pak účast na diskuzních fórech – pouze 6% uživatelů takto denně komunikuje a na sociálních sítích se Češi projevují nejčastěji prostřednictvím komentování obsahu druhých a až poté publikují vlastní obsah. Čtvrtina respondentů uvedla, že se sami

kreativně podílejí na obsahu webu, tedy že alespoň jednou týdně vytváří obsah například na blozích.

Další zajímavou otázkou je vnímání role internetu v rozvoji demokracie. Jeho dopad na politický vliv je v ČR rozporuplné téma. Jen třetina lidí si myslí, že internet může pomoci občanům více rozumět politice a umožní jim se vyjádřit k tomu, co vláda podniká. Více než jedna čtvrtina respondentů se domnívá, že se politici budou díky internetu více zajímat o to, co si lidé myslí, ale jen pouhých 18% si myslí, že internet může zvýšit politickou moc lidí.

Poslední, co z provedeného výzkumu ještě stojí za zmínku je studie zkoumající vliv internetu na různé aspekty života. Množství uživatelů zaznamenalo pozitivní dopad o to zejména v oblastech mezilidských vztahů. Dvě třetiny uživatelů má pocit, že díky internetu jsou lépe informováni o tom, co se děje v jejich lokalitě, mají lepší kontakty na svou rodinu a pomáhá jim rozvíjet a sledovat své záliby. Zhoršení situace respondenti cítili v oblasti zapojení se do veřejného života (7%), finanční oblasti (8%) a profesní kariéry (6%). Relativně velké množství uživatelů však uvedlo, že internet nemá na jejich životy nijak zásadní vliv, takže by bylo přehnané tvrdit, že je internet obecně pozitivním aspektem v lidském životě.

Závěrem se k této části práce dá říct, že se situace v České republice zlepšuje a oblíbenost internetu má vzestupnou tendenci stejně tak, jako počítačová a informační gramotnost obyvatel. V každém případě jsou zde slabá místa a těmi jsou méně vzdělaní lidé a senioři, kde je potřeba více pracovat na motivaci a především na dovednostech, protože i sami respondenti si své limity uvědomují. V souvislosti s tím, by se vládní instituce měly více zaměřit na zdůraznění důležitosti celoživotního vzdělávání a osobního rozvoje, při kterém by internet mohl hrát klíčovou roli pro všechny obyvatele, kteří mají omezený časový fond, ale potřebují se zdokonalit v některé z dovedností potřebných pro jejich lepší uplatnění na pracovním trhu. Možné řešení navrhuje Deursen (2014) pomocí zatraktivnění počítačů ve vztahu k informacím, kariérnímu a osobnímu rozvoji pro větší část populace, protože zlepšení jejich pozic ve vzdělání a na trhu práce, může nejvíc pozitivně přispět k redukci rozdílů v použití informačních a komunikačních technologií.

8 ZÁVĚR

Tato bakalářská práce vznikala se záměrem prozkoumat a zhodnotit současný stav digitální propasti a především se pokusit zjistit možnosti, které se nabízejí k jejímu překonání.

Cíle, které jsem si na začátku vytyčila, se mi podařilo dosáhnout jen částečně, protože nebyl dostatečný prostor k podrobnému zkoumání. Přesto jsem dospěla k několika závěrům. Chtěla bych na tomto místě postupně odpovědět na některé otázky, které jsem si položila na začátku, když jsem začínala psát svou práci. Zajímalo mne, zda budou i nadále přetrvávat nerovnosti ve společnosti spojené s digitální propastí. Zdá se nepravděpodobné, že každý člověk bez ohledu na zem, ze které pochází, jaký je jeho sociální status, pracovní zařazení, mentální schopnosti a další ovlivňující faktory, bude mít stejné podmínky k překonání digitální propasti obzvláště na její sekundární úrovni. Snad se časem společnost dostane do fáze, kdy bude každý moci přistupovat k internetu alespoň na nějakém veřejném místě nebo v lepším případě ze svého domova, ale jak jsem psala v kapitole věnované sekundární digital divide, tak i místo přístupu má velký vliv na dovednosti, které jedinec získá. Kde chybí dostatek času, prostoru a autonomie, tak velmi těžko vznikají nové znalosti. Nerovnosti ve fyzickém přístupu lze překonat poměrně snadno a dle zobrazeného výzkumu z kapitoly 7, byly již ve velké míře překonány i u nás. Problém s překonáním sekundární digitální propasti je mnohem složitější, protože vyžaduje po uživateli velkou dávku motivace a úsilí. Částečně může na jedince zapůsobit tlak okolí, takže se i v průběhu dospělého života a stáří může rozhodnout k naučení se nové dovednosti. Problém by se měl začít řešit již na nižších stupních základních škol tak, jak to je popsáno i v dokumentu MŠMT.

Ve své práci jsem se také pokoušela porovnat situaci v České republice se situací v dalších zemích především v Evropě. Pro srovnání mi posloužilo jednak hledání významnějších projektů e-inkluzí a také zmíněné metodiky měření a především jejich výsledky. Snažila jsem se přijít na to, co dělají úspěšné země lépe než my. Kromě toho, že organizace svým klientům poskytují trvalé zázemí, kterému důvěřují, kde se zároveň i setkávají s lidmi s podobnými problémy a najdou radu, kdykoliv ji potřebují, tak je to i důraz na kvalitní vzdělání již od útlého věku. V zemích jako je Norsko, Dánsko, Švédsko, Island, Monako a další, kde mají největší počty uživatelů nejen v Evropě, ale i ve srovnání se zbytkem světa, mají před ostatními zeměmi náskok díky dobré infrastruktuře, levnému připojení k internetu a nižší jazykové bariéře. Možným řešením bude implementace technologií do

vzdělávacího procesu a zdůraznění potřeby celoživotního učení. Seniorům a znevýhodněným osobám pak může pomoci začlenění do komunity, kde se budou cítit bezpečně a kde jim bude poskytnuto sociální zázemí a pomoc při jejich seznamování s technologiemi. Samostatné kurzy mají smysl pouze jako obecný úvod do problematiky, ale lidem se specifickými potřebami, kteří se potřebují k probrané látce neustále vracet a opakovat si ji, příliš nepomohou. Důležité také je, aby cílové skupiny vzdělávacích projektů byly o nich vhodným způsobem informovány a aby si samy uvědomily důležitost těchto nástrojů v celospolečenském kontextu i pro jejich osobní život.

9 SEZNAM GRAFŮ, OBRÁZKŮ A TABULEK

Graf 1: Počet uživatelů internetu v ČR rozdělených podle věku	34
Graf 2: Rozdělení uživatelů internetu podle sociálního statusu	35
Graf 3: Důvody pro nepoužívání internetu	35
Graf 4: Odkud se uživatelé nejčastěji připojují k internetu.....	36
Graf 5: Internetové dovednosti	37
Graf 6: Nejčastěji vyhledávané informace na internetu	38
Obrázek 1: Čtyři úrovně přístupu k digitálním technologiím dle van Dijka.....	18
Obrázek 2: Kategorie Digital Access Indexu	24
Obrázek 3: Model indexu Infostate s jeho prvky.....	25
Obrázek 4: Tři etapy vývoje směrem k informační společnosti dle IDI	27
Tabulka 1: Dělení dovedností související s médiem a obsahem (Dijk, 2012)	20

10 POUŽITÉ INFORMAČNÍ ZDROJE

Literatura

ABAD, Leopoldo. Media Literacy for Older People facing the Digital Divide: The e-Inclusion Programmes Design. *Media Education Research Journal*. 2014, roč. 21, č. 42, s. 173-180. DOI: 10.3916/C42-2014-17. Dostupné

z: <http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=a9h&AN=93460520&lang=cs&site=eds-live&scope=site>

ATTEWELL, Paul. The First and Second Digital Divides. *Sociology of Education*. 2001, roč.

74, č. 3, s. 252-259. Dostupné z:

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2673277?uid=3737856&uid=2&uid=4&sid=21106121530361>

BALLANO, Sonia, Ana Cynthia URIBE a Rosa-Àuria MUNTÉ-RAMOS. Young users and the digital divide: readers, participants or creators on Internet?. *Comunicación y Sociedad*. 2014, roč. 27, č. 4, s. 147-155. DOI: 10.15581/003.27.4.147-155. Dostupné

z: <http://search.proquest.com/docview/1659760319>

BEHRENS, Shirley J. A Conceptual Analysis and Historical Overview of Information Literacy. *College and Research Libraries*. 1994, roč. 55, č. 4, s. 309-322. Dostupné z: <http://crl.acrl.org/content/55/4/309.full.pdf+html>

BOURDIEU, Pierre. The Forms of Capital. RICHARDSON, John. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 1986, s. 241-258. ISBN 978-0313235290. Dostupné z:

<https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm>

BRUNO, Giuseppe, Emilio ESPOSITO, Andrea GENOVESE a Kholekile L. GWEBU. A Critical Analysis of Current Indexes for Digital Divide Measurement. *Information Society*. 2011, roč. 27, č. 1, s. 16-28. DOI: 10.1080/01972243.2010.534364. Dostupné z:

<http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=lls&AN=57226298&lang=cs&site=eds-live&scope=site>

CELBOVÁ, Ludmila. Digitální rozdělení. In: KTD: *Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy* (TDKIV) [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2015-03-17]. Dostupné z:

http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000524&local_base=KTD.

ÇILAN, Çiğdem Arıçgil a Muhlis ÖZDEMİR. Measuring domestic digital divide by using latent class analysis: A case study of Turkey. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*. 2013, roč. 42, č. 2, s. 219-234. Dostupné

z: <http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=bth&AN=94918926&lang=cs&site=eds-live&scope=site>

CLARK, Lynn Schofield. Challenges of social good in the world of Grand Theft Auto and Barbie: A case study of a community computer center for youth. *New Media and Society*. 2003, roč. 5, č. 1, s. 95-116. DOI: 10.1177/1461444803005001909. Dostupné z: <http://nms.sagepub.com/content/5/1/95.full.pdf+html>

DEURSEN, Alexander van a Jan van DIJK. The digital divide shifts to differences in usage. *New media & society*. 2014, roč. 16, č. 3, s. 507-526. DOI: 10.1177/1461444813487959. Dostupné z: <http://nms.sagepub.com/content/16/3/507.full.pdf+html>

Digital Opportunity Index. INTERNATIONAL TELECOMMUNICATION UNION. *International Telecommunication Union* [online]. 2007 [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/doi/>

DIJK, Jan van. *The Deeping Divide: Inequality in the Information Society*. California: Thousand Oaks, 2005. ISBN 1-4129-0402-1.

DIJK, Jan van. *The Network Society*. Třetí vydání. Londýn: Sage Publications Ltd., 2012. ISBN 978-1-4462-4895-9.

DIMAGGIO, Paul a Eszter HARGITTAI. From the 'digital divide' to 'digital inequality': Studying Internet use as penetration increases. *Working Paper Series* [online]. 2001, č. 15 [cit. 2015-03-18]. Dostupné z: <https://www.princeton.edu/~artspol/workpap/WP15%20-%20DiMaggio%2BHargittai.pdf>

DOMBROVSKÁ, Michaela a Hana LANDOVÁ. Informační gramotnost - teorie a praxe v ČR. *Knihovnická revue*. 2004, roč. 15, č. 1, s. 7-18. Dostupné z: <http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0401/0401007.html>

E-inkluze 50+. M'AM'ALOCA. *M'am'aloca: pro komunitu, bez předsudků, v souladu s krajinou* [online]. 2012 [cit. 2015-03-28]. Dostupné z: <http://www.mamaloca.cz/e-inkluze-50/>

EVROPSKÁ SPOLEČENSTVÍ. *Klíčové schopnosti pro celoživotní učení - Evropský referenční rámec*. Lucemburk: Úřad pro úřední tisky Evropských společenství, 2007.

GUNKEL, David J. Second thoughts: toward a critique of the digital divide. *New media & society*. 2003, roč. 5, č. 4, s. 499-522. Dostupné z: <http://nms.sagepub.com/content/5/4/499.abstract>.

INTERNATIONAL TELECOMMUNICATION UNION. *Measuring the Information Society Report 2014*. Ženeva: ITU, 2014. ISBN 978-92-61-15291-8. Dostupné z: https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2014/MIS2014_without_Annex_4.pdf

ITU Digital Access Index: World's First Global ICT Ranking Education and Affordability Key to Boosting New Technology Adoption. INTERNATIONAL TELECOMMUNICATION UNION. *International Telecommunication Union* [online]. Ženeva, 2003 [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: https://www.itu.int/newsroom/press_releases/2003/30.html

Joint Statement for the 2015 EU-US Information Society Dialogue. EUROPEAN COMMISSION. *Digital Agenda for Europe: A Europe 2020 Initiative* [online]. Brusel, 2015 [cit. 2015-04-14]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/joint-statement-2015-eu-us-information-society-dialogue>

JONÁK, Zdeněk. Informační společnost. In: KTD: *Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy* (TDKIV) [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2015-02-27]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000468&local_base=KTD.

HORTON, Forest Woody. *Understanding Information Literacy: A Primer*. Paris: UNESCO, 2008, 103 s. Dostupné z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001570/157020e.pdf>

KOPECKÝ, Martin. *Občanské vzdělávání dospělých v Evropě. Povaha, funkce a vybrané národní příklady*. Praha: MŠMT, 2011. Dostupné on-line na: <http://www.msmt.cz/file/15059>

List of Countries by Digital Access Index - DAI. *Internet World Stats: Usage and Populations Statistics* [online]. 2014 [cit. 2015-03-26]. Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/list3.htm>

LIVINGSTONE, Sonia a Elen HELSPER. Gradations in digital inclusion: children, young people and the digital divide *New Media Society* [online]. 2007, roč. 9, č. 4, s. 671–696. [cit. 2015-04-01]. ISSN 10.1177/1461444807080335. Dostupné z: <http://nms.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/1461444807080335>

LUPAČ, P., Chrobáková, A., & Sládek, J. *Internet in the Czech Republic 2014*. Praha: Filozofická fakulta Karlovy univerzity v Praze, Sociologický ústav. 2015. Dostupné z: <http://www.worldinternetproject.net>

LUPAČ, Petr a Jan SLÁDEK. The Deepening of the Digital Divide in the Czech Republic. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* [online]. 2008, roč. 2, č. 1. ISSN 1802-7962. [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: <http://cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2008060203>

MANCINELLI, Elisa. E-inclusion in the information society. In *Information society: From Theory to Political Practice*. Gondolat – Uj Mandátum. Budapešť, 2008, s. 175. [cit. 2015-04-13]. ISBN 978-963-693-623-0. Dostupné z: http://www.ittk.hu/netis/doc/NETIS_Course_Book_English.pdf

MOLNÁR, Zsilárd. The Explanation Frame of the Digital Divide. In: *Proceedings of the IFIP summer school: "Risks and Challenges of the Network Society"*. Karlstad: Karlstad University, 2003, s. 4-8. Dostupné z: http://www.academia.edu/1308255/The_explanation_frame_of_the_digital_divide

MŠMT. *Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020*. 2014. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/strategie/digistrategie.pdf

NORRIS, Pippa. *Digital divide: civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. ISBN 0521807514.

OECD. *Understanding the digital divide*. Paříž: OECD Publications, 2001. Dostupné z: <http://www.oecd.org/sti/1888451.pdf>

PAPÍK, Richard. *Strategie vyhledávání informací a elektronické informační zdroje*. Praha: Velryba, 2011. ISBN 9788085860221.

PETER, Ian. History of the World Wide Web. *NetHistory* [online]. 2004 [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: <http://www.nethistory.info/History%20of%20the%20Internet/web.html>

PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Knižnice Sociologické aktuality, 12. ISBN 80-86429-63-6.

POTÁČEK, Jiří. Informační a komunikační technologie. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003-[cit. 2015-04-15]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000026&local_base=KTD.

REITZ, Joan M. Online Dictionary for Library and Information Science. *ABC-Clio* [online]. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2004-2014, 10. ledna 2013 [cit. 2015-03-17]. Dostupné z: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_about.aspx

ROUSE, Margaret. E-inclusion. TECHTARGET. *WhatIs* [online]. 2005 [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: <http://whatis.techtargt.com/definition/e-inclusion>

SCIADAS, George. ORBICOM. *From Digital Divide to Digital Opportunities: measuring infostates for development* [online]. Montreal: Claude-Yves Charron, 2005 [cit. 2015-03-26]. ISBN 2-922651-05-3. Dostupné z: https://www.itu.int/ITUD/ict/publications/dd/material/index_ict_opp.pdf

SELWYN, Neil. Reconsidering political and popular understandings of the digital divide. *New Media & Society*. 2004, roč. 6, č. 3, s. 341-362. DOI: 10.1177/1461444804042519. Dostupné z: <http://nms.sagepub.com/content/6/3/341.full.pdf+html>

TOFFLER, Alvin a Heidi TOFFLER. *Nová civilizace: Třetí vlna a její důsledky*. Praha: Dokořán, 2001. ISBN 80-86569-00-4.

Towards a thriving data-driven economy. EUROPEAN COMMISSION. *Digital Agenda for Europe: A Europe 2020 Initiative* [online]. Brusel, 2015 [cit. 2015-04-14]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/towards-thriving-data-driven-economy>

VONDROVÁ, Vladislava. Na hraně digitální propasti: sociálně vyloučená riziková mládež v informační společnosti [online]. 2013 [cit. 2015-04-23]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Monika Punová. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/253312/fss_m_b1/.

WARSCHAUER, Mark. *Technology and social inclusion: rethinking the digital divide*. Massachusetts: MIT Press, 2004. ISBN 0-262-23224-3.

WEBSTER, Frank. *Theories of the Information Society*. 4. vydání. Londýn: Routledge, 2014. ISBN 978-1-315-86785-4.

ZLATUŠKA, Jiří. Informační společnost. *Zpravodaj ÚVTMU*. 1998, roč. 8, č. 4, s. 1-6. Dostupné z: <http://webserver.ics.muni.cz/bulletin/articles/122.html>

ZUKALOVÁ, Hana. Dospělí na okraji informační společnosti: specifika překonávání digitální propasti. *Studia paedagogica*. 2010, roč. 15, č. 2, s. 154-172. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/116>

Obrázky

Digital Access Index - DAI. INTERNATIONAL TELECOMMUNICATION UNION. *International Telecommunication Union* [online]. 2011 [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/dai/>

LUPAČ, Petr a Jan SLÁDEK. The Deepening of the Digital Divide in the Czech Republic. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* [online]. 2008, roč. 2, č. 1 [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: <http://cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2008060203>

MW4D Impact Analysis. W3C [online]. 2011 [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: http://www.w3.org/2008/MW4D/wiki/Mw4d_impact

The ICT Opportunity Index - The evolution of the Digital Divide. INTERNATIONAL TELECOMMUNICATION UNION. *International Telecommunication Union* [online]. 2011 [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/ict_oi.html

11 PŘÍLOHA

FILOZOFICKÁ FAKULTA, MASARYKOVA UNIVERZITA, BRNO

Kabinet informačních studií a knihovnictví	Akademický rok:	2014/2015
--	-----------------	-----------

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno a příjmení	Iva Michálková
UČO	415318
Imatrikulační ročník	2012
Kontaktní údaje	415318@mail.muni.cz

Název tématu:
Sekundární digital divide: od vlastnictví k dovednostem

Osnova

1. Předmět zkoumání
2. Cíl diplomové práce
3. Metody zpracování diplomové práce
4. Rešerše zpracovaných diplomových prací v rámci MU
5. Základní odborná literatura

Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Iva Zadražilová
Pracoviště a funkční pozice vedoucí diplomové práce:
<u>Centrum CEINVE (Centrum informačního vzdělávání) - Ústav české literatury a knihovnictví - Filozofická fakulta</u>
Vyjádření vedoucí/vedoucího práce:
Souhlasím s vedením diplomové práce.
Podpis: Datum:

Vyjádření vedoucího KISK UČL FF MU PhDr. Petra Škyříka, Ph.D.:
souhlasím/nesouhlasím
Podpis: Datum:

Podpis diplomanta:
Podpis: Datum:

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE

1 Předmět zkoumání

Bakalářská práce se bude zabývat pojmem digital divide, do češtiny překládaného jako “digitální propast”. Fenomén představuje rozdělení společnosti na obyvatele, kteří disponují přístupem k informačním a komunikačním technologiím a těmi, kteří přístup k technologiím nemají, což pro ně představuje velké znevýhodnění v době, kdy je tento přístup nezbytný k bezproblémovému začlenění do běžného života. Může se jednat o rozdělení na lokální úrovni (například v rámci České republiky) nebo globální (USA vs. jižní Afrika). Roli v přístupu hrají různé faktory: geografické, genderové, věkové, vzdělanostní, sociokulturní a další.

V posledním desetiletí se diskutuje o širším pojetí tohoto problému. Přestože byl v mnoha zemích problém fyzického přístupu k ICT postupně odbourán, pořád zůstává aktuální problém s jejich využitím, ke kterému je nezbytné mít potřebné znalosti a kompetence. Tento jev se dá souhrně nazvat jako “sekundární digital divide” a zabývají se jím odborníci jako Jan van Dijk, Paul Attewell, Alexander van Deursen a jiní. Ti zkoumají vlivy jako jsou mentální a materiální bariéry, motivace a bariéry na úrovni dovedností. Ve většině případů se zjistilo, že výše zmíněné stratifikační faktory, které způsobovaly primární digital divide se přesunuly i do sekundární úrovně a dále způsobují rozdíly mezi informačně majetnými a nemajetnými.

Předmětem zkoumání by měly být primárně vývojové etapy digital divide od svých počátků až do současnosti s přihlédnutím k využívaným metodikám výzkumu problematiky a současným trendům napomáhajícím k překonání digital divide na její sekundární úrovni.

Otázky, které se v souvislosti s řešeným problémem nabízejí jsou, zda se budou nerovnosti v užívání ICT postupně odbourávat stejně tak, jako se to daří u fyzického přístupu, nebo budou přetrvávat? Jakými způsoby se měří digital divide? Kterým státům se již z větší části podařilo sekundární digital divide překonat a jak je na tom v porovnání s nimi Česká republika? Jakými prostředky státy bojují proti digitální propasti a jaké jsou důvody jejich neúspěchu?

2 Cíl diplomové práce

Cílem této práce je teoretický koncept posunu termínu digital divide od jeho vzniku až po dnešní chápání. Součástí bude také výčet osobností, které se podílely na vzniku a vývoji tohoto pojmu spolu s popisem metodik, které se v měření digital divide nejvíce využívají. Nakonec by se práce měla zaměřit na nejnovější trendy v tomto odvětví a zaměřit se také na vzdělávání a metodiky, které si kladou za cíl odstranit bariéry v používání ICT.

3 Metody zpracování diplomové práce

Diplomová práce bude zaměřena teoreticky, takže pro její vypracování bude klíčová rešerše odborné literatury a následně její podrobné studium za účelem analýzy, kdy bude zkoumaný jev rozebrán na dílčí složky. Snahou bude zjistit podmínky vzniku zkoumaného fenoménu a všechny jeho vývojové etapy až do současnosti.

4 Rešerše zpracovaných diplomových prací v rámci MU

FARKAČ, Bronislav. Rozdíly v používání internetu: Sekundární „digital divide“ v České republice [online]. 2013 [cit. 2014-11-02]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Aleš Burjanek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/386153/fss_b/>.

Anotace:

Diplomant se v první části své práce věnuje vymezení pojmu digital divide a postupně přechází na vysvětlení různých přístupů ze strany několika vědců, kteří se problematikou zabývali a rozšířili tento pojem. Mezi uvedenými jsou Pippa Norris, Attewell, Van Dijk a další, kteří problematiku Digital divide nevidí pouze ve fyzickém přístupu k technologiím, ale zabývají se i hlediskem použití a dovedností, které určují rozdíly mezi uživateli ICT.

V praktické části se pak snaží o změření sekundární digital divide v ČR pomocí faktorové analýzy. Ke svému výzkumu použil data z výzkumného projektu World

Internet Project, kterého se Česká republika zúčastnila v letech 2005 až 2008. Jak sám uvádí v diskuzi, tak jedním z limitů jeho práce je neaktuálnost získaných dat, protože ČR se od roku 2008 průzkumu již nezúčastnila.

OLŠÁK, Tomáš. Přístupnost digitalizované veřejné správy z pohledu osob na okraji digitální propasti [online]. [cit. 2014-11-11]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta informatiky. Vedoucí práce Tereza Pařilová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/374390/fi_b/>.

Anotace:

Práce se zaměřuje na přístupnost webových stránek veřejné správy, proto i úvodní část se podrobněji věnuje pojmu veřejná správa. K termínu Digital divide se autor dostává přes vysvětlení konceptu informační společnosti s jejím historickým vývojem a vlivem ICT také ve státní správě v podobě e-governmentu. Dále sleduje vývoj digitální propasti a zmiňuje i různé přístupy k tomuto problému. Zde zmiňuje také Van Dijkův čtyřúrovňový model, který použije i v empirické části práce, a Dahlbergův model. Stručně se věnuje i rozdělení digital divide na primární a sekundární. V praktické části je diplomantem vytvořen dotazník na základě van Dijkova modelu a následně jsou hodnoceny webové stránky jednotlivých vybraných úřadů.

PUNAR, Tomáš. Digital Divide v informační společnosti [online]. 2010 [cit. 2014-11-02]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Petr Mareš. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/65575/fss_m/>.

Anotace:

Tato diplomová práce teoreticky analyzuje koncept digitální propasti. V úvodní části se zaměřuje na vymezení pojmu informační společnost a s pomocí základní literatury zkoumá její napojení na využívání informačních technologií. Zmiňuje rovněž její negativní důsledky. Následuje definice digital divide a její pronikání do diskurzu zahrnujících také její kritiku. Dále provádí stratifikaci nerovností, které jsou s pojmem nejčastěji spojovány a zkoumá sociální důsledky vyloučení. V příloze se věnuje digital divide v České republice.

TESAŘOVÁ, Klára. Problematika digital divide ve vysokoškolském prostředí [online]. 2014 [cit. 2014-11-02]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Iva Zadražilová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/399390/ff_b/>.

Anotace:

Diplomantka se zaměřuje na digitální propast ve smyslu fyzické přístupnosti k ICT. Přednostně se její práce zabývá vysokoškolským prostředím. Na začátku teoretické části zkoumá přístup k výuce napříč generacemi podle Marca Prenského a Dona Tapscotta. Postupně se pak přesouvá k pojednání van Dijka o dovednostech potřebných k překonání propasti. Zabývá se však především implementací, současnou i budoucí, nových technologií do oblasti školství. Praktickou část diplomantka zaměřila na využívání digitálních technologií mezi studenty a vyučujícími na Kabinetu Informačních studií a knihovnictví, kde pomocí dotazníku zkoumá, jaké technologie studenti a jejich vyučující používají a jaký mají o tyto technologie zájem.

VONDROVÁ, Vladislava. Na hraně digitální propasti: sociálně vyloučená riziková mládež v informační společnosti [online]. 2013 [cit. 2014-11-17]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Monika Punová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/253312/fss_m_b1/>.

Anotace:

Práce je primárně zaměřena na práci s rizikovou mládeží a na bariéry, které jim brání v překonání digitální propasti. Použit je van Dijkův čtyřúrovňový model, který je dále podrobně rozpracován v praktické části.

5 Základní odborná literatura

ABAD-ALCALÁ, Leopoldo. Media Literacy for Older People facing the Digital Divide: The e-Inclusion Programmes Design. *Comunicar* [online]. 2014-01-01, vol. 21, issue 42, s. 173-180. DOI: 10.3916/C42-2014-17. Dostupné z: <http://www.revistacomunicar.com/index.php?contenido=detalles&numero=42&articulo=42-2014-17>

Abstrakt:

Článek je zaměřen na novodobý fenomén spojený se stárnutím populace a zdůrazňuje potřebu překonat digitální generační předěl. Zmiňuje, že se veřejné politiky snaží překonat tento předěl pomocí několika projektů zaměřených na vzdělávání pomocí e-learningu a mediální gramotnost, které však v důsledku nesprávně zvolené metodiky končí neúspěchem. Tato práce navrhuje řadu nových metodických přístupů k návrhu programů pro digitální gramotnost starších lidí na základě kritérií jako jsou například míra autonomie a možnosti využívat technologie v každodenním životě.

COMPAINÉ, Benjamin M. *Digital Divide : Facing a Crisis or Creating a Myth?*. Cambridge: MIT Press, 2001. ISBN 9780262531931.

Anotace:

Autor představuje trochu odlišný pohled na digital divide. Narozdíl od ostatních autorů je přesvědčen, že digitální propast se velmi rychle uzavírá. Tvrdí, že propast byla pouze mezi těmi, kteří přístup k ICT mají a kteří ne. Compaine srovnává problém digital divide s dalšími historickými událostmi souvisejícími s rozvojem techniky a jejich přístupem k nim a upozorňuje na to, že každá překážka v jejich užívání byla postupem času překonána a není tedy důvod k tomu, aby se stejným způsobem nevyřešil i problém digitální nerovnosti.

DIJK, Jan A. *The deepening divide: inequality in the information society*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Pub., c2005, 240 p. ISBN 1412904021.

Anotace:

Publikace vysvětluje důvody, které vedou k rozšiřování a prohlubování digitální propasti ve společnosti. V knize je předkládáno mnoho literatury, výzkumů a teoretických rámců, které poukazují na problém. Van Dijk dále představuje několik možných politických perspektiv a nástrojů, díky nimž by bylo možné propast uzavřít.

VAN DIJK, Jan a Alexander VAN DEURSEN. The digital divide shifts to differences in usage. *New Media Society*. 2013, č. 7. DOI:

10.1177/1461444813487959. Dostupné z:

<http://nms.sagepub.com/content/16/3/507>

Anotace:

V reprezentativním průzkumu nizozemské populace autoři zjistili, že lidé s nízkou úrovní

vzdělávání a osoby se zdravotním postižením využívají internet více hodin denně ve svém volném čase, než lidé s vyšším vzděláním a lidé zaměstnaní. Dále zkoumali, jak tito lidé tráví svůj čas na internetu. První část práce teoreticky vysvětluje důvody pro používání internetu jako jsou: informace, zprávy, osobní rozvoj, sociální interakce, volný čas, obchodní transakce a hry. Druhá část článku na základě této klasifikace identifikuje řadu rozdílů při používání, včetně těch, které prokázaly, že lidé různého pohlaví, věku, vzdělání a zkušeností práce s internetem, tráví svůj čas online jinak, jak již bylo zmíněno v jiných zdrojích. Obecným závěrem je, že Internet bude stále více odrážet známé sociální, ekonomické a kulturní vztahy v offline světě, včetně nerovností.

GIEBEL, Marek. Digital Divide, Knowledge and Innovations. *Journal of Information, Information Technology*[online]. 2013, vol. 8, s. 1-24. Dostupné z: <http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=lls&AN=94919010&lang=cs&site=eds-live&scope=site>

Anotace:

Práce zdůrazňuje důležitost přístupu k ICT a s tím spojenou možnost výroby, používání a předávání znalostí efektivním způsobem a s nízkými náklady a poukazuje na znevýhodněnost zemí, které mají přístup k těmto vymoženostem omezený. Cílem článku je prozkoumat vztah digital divide a asymetrie znalostí, informací, inovací a znalostní ekonomiky. Součástí práce je stručná srovnávací studie situace v Korejské republice a jižní Africe.

MUREŞAN a GOGU. Overcoming the digital divide for Facilitating the Elearning Process. *ELearning & Software for Education* [online]. 2014, č. 3, s. 310-315. DOI: 10.12753/2066-026X-14-188. Dostupné z:

<http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=eue&AN=96263295&lang=cs&site=eds-live&scope=site>

Anotace:

Článek se zaměřuje na stanovení výzev pro e-learningový proces a analyzuje předpoklady pro úspěšnou implementaci e-learningu, tedy adekvátní infrastrukturu a potřebné kompetence uživatelů. Digital divide je zde prezentována jako bariéra e-learningových procesů. V článku jsou zdůrazněny a analyzovány překážky v přístupu k virtuálnímu prostředí, které představují hlavní příčiny digitální propasti a cílem práce je najít řešení k jejich odstranění.

WARSCHAUER, Mark. *Technology and social inclusion: rethinking the digital divide*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c2003, xii, 260 p. ISBN 0262232243.

Anotace:

Tato kniha zkoumá způsoby, jakými přístup k technologiím přispívá k hospodářskému a sociálnímu rozvrvení nebo začlenění. Autor prezentuje případové studie z rozvinutých i rozvojových zemí včetně Brazílie, Číny, Egypta, Indie a Spojených států. Kniha posouvá diskuzi o digital divide od propasti, kterou je třeba překonat prostřednictvím efektivní integrace technologie do komunit, institucí a společností. Nejdůležitější není ani tak fyzická dostupnost počítačů a internetu, ale spíše schopnost lidí využívat těchto technologií, aby se zapojili do smysluplné společenské praxe.

ZHANG, Meilan. Who are interested in online science simulations? Tracking a trend of digital divide in Internet use. *Computers & Education* [online]. 2014, vol. 76, s. 205-214. DOI: 10.1016/j.compedu.2014.04.001. Dostupné z:

<http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0360131514000864>

Anotace:

Článek se zabývá mírou využívání vzdělávacích zdrojů pro vědu, technologie, inženýrství a matematiku (STEM), dále zkoumá vztah ke studijním výsledkům a typy uživatelů, kteří k těmto zdrojům přistupují online. Studie využívá dva inovativní nástroje a to Google Trends a Web Analytics, aby prozkoumala využívání webových stránek PhET - jeden z nejznámějších online zdrojů pro vědeckou simulaci. Jedná se o první studii, která využívá nástroje webové analytiky pro sledování využití internetu pro vzdělávací účely.

